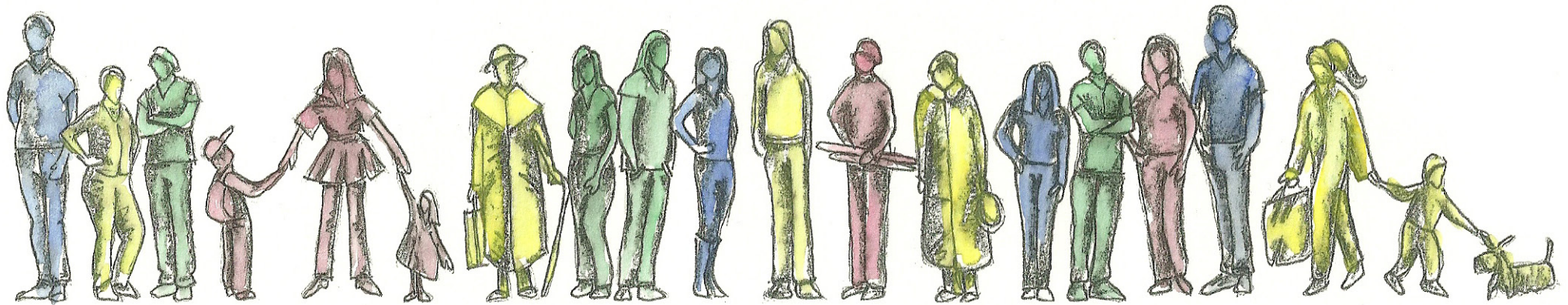

DEN MÅNGKULTURELLA BEGRAVNINGSPLATSEN

FÖR UTVECKLING AV ETT INTEGRERAT SAMHÄLLE

HANNA HULTH

FAKULTETEN FÖR NATURRESURSER OCH LANTBRUKSVETENSKAP
INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND, AVDELNINGEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR
EXAMENSARBETE VID LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET, SLU UPPSALA 2013

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitektprogrammet
EX0507 Självständigt arbete i landskapsplanering 30 hp
Nivå: Avancerad A2E
© 2013 Hanna Hulth, e-post: hanna_hulth@hotmail.com

Titel på svenska: Den mångkulturella begravningsplatsen - för utveckling av ett integrerat samhälle

Titel på engelska: The multicultural cemetery - for developing an integrated society

Handledare: Petter Åkerblom, institutionen för stad och land

Examinator: Rolf Johansson, institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Ylva Dahlman, institutionen för stad och land

Fotografier och illustrationer: Hanna Hulth

Originalformat: A4

Nyckelord: hållbar utveckling, integration, landskapsplanering, mångkulturell begravningsplats, samhällsplanering

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

FÖRORD

Examensarbetet var mitt sista moment på landskapsarkitektutbildningen och motsvarade tjugo veckors heltidsstudier. Ambitionen med arbetet var att uppmärksamma yrkesverksamma inom ämnesområdet och allmänhet på begravningsplatsens utveckling kopplat till integrationsproblematiken i samhället. Med allt fler människor med skilda kulturella och religiösa bakgrunder förändras våra begravningsstraditioner och ställer allt högre krav på de som planerar stadens offentliga rum.

Ett stort tack till mina arbetskamrater som med uppmuntrade ord lyckades motivera mig att slutföra examensarbetet!

Eksjö 26 maj 2013

A handwritten signature in black ink, reading "Hanna Hulth". The script is cursive and fluid, with the first name "Hanna" and the last name "Hulth" clearly distinguishable.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SUMMARY	6	JÖNKÖPING	25
		Östra kyrkogården	25
		Skogskyrkogården	27
INTRODUKTION	9	EKSJÖ	28
		S:t Lars kyrkogård	28
		Skogskyrkogården	29
BAKGRUND	9	SAMMANFATTNING	31
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	10		
AVGRÄNSNING	10	MÖJLIGA UTVECKLINGSSCENARIER	32
METOD	10		
<i>Litteraturstudie</i>	10	VARANNAN-GRAV-PRINCIPEN	32
<i>Samtal</i>	11	UPPDELADE BEGRAVNINGSPLATSER	33
<i>Platsbesök</i>	11	LIKA-FÖR-ALLA-PRINCIPEN	34
<i>Analysmetoder PEBOSCA och SWOT</i>	12	SAMMANFATTNING	35
SAMMANFATTANDE LÄSANVISNING	12		
BAKGRUNDSSTUDIER	14	FÖRSLAG	36
SVENSKA BEGRAVNINGSTRADITIONER	14	ATT TÄNKA PÅ VID UTFORMNING AV BEGRAVNINGSPLATSER	37
<i>Nutida begravningstraditioner</i>	14	TILLÄGGSPRINCIPER FÖR UTFORMNING AV MÅNGKULTURELLA	37
<i>Begravningsplatsens historia och funktion</i>	14	BEGRAVNINGSPLATSER	
<i>Förändringar i befolkningsstruktur</i>	15	<i>Rörelsestråk, mötesplatser och entréer</i>	38
<i>Begravningsplatsen som kulturarv</i>	16	<i>Siktlinjer</i>	41
NYA KULTURER OCH RELIGIONER	16	<i>Symboler</i>	42
<i>Likheter och olikheter</i>	16	SLUTSATSER	42
<i>Olika religioners begravningstraditioner</i>	17		
DET OFFENTLIGA RUMMETS FUNKTION OCH BETYDELSE	18	DISKUSSION	43
<i>Offentligt liv i staden</i>	18		
<i>Begravningsplatsen som offentligt rum</i>	19	MIN ARBETSPROCESS	43
SAMMANFATTNING	20	MITT RESULTAT	44
		SLUTLIGEN	44
PLATSBESÖK	22		
		REFERENSER	46
MALMÖ	22		
<i>S:t Pauli kyrkogårdar</i>	22		
<i>Östra kyrkogården</i>	24		

SUMMARY

INTRODUCTION

With great interest in international affairs and cultural and religious differences I decided to focus on physical planning related to integration problems as my master thesis.

The cemetery is an important part of our physical environment regardless of religious beliefs. Since the cultural and religious aspects are important for sustainable social development I explored in my thesis if and if so how the cemetery could serve as a public realm with the aim of promoting integration. The purpose of my work was to investigate how future cemeteries might look like given that more and more cultures and religions influence our society. The goal was that my thesis would depict the funeral culture of today but also serve as a planning tool for designing sustainable multicultural cemeteries for the future.

Through literature studies, interviews, case studies and by using a few different analysis methods I found answers to my research questions:

- *What function do the current cemeteries have in society?*
- *To what extent did the integrated aspects work on these cemeteries?*
- *What planning principles may be applicable for landscape architects working with multicultural cemeteries in order to increase the integrated purpose?*

Further on in this summary I present the result of each chapter of the thesis.

BACKGROUND STUDY

Because I wanted to gain knowledge and deeper understanding of Swedish funeral culture I decided to conduct literature studies and interviews as a background study. The background study was divided into three parts where the first part describes the funeral culture from a Swedish historical perspective. The second part handles other religions and cultures and how they are dealing with issues concerning cemeteries. The last part explains how urban environments have been developing and how that has changed the cemeteries role in society.

In addition to this there is also a discussion about how integration problems can be handled with spatial planning to create and strengthen citizens' self-esteem and solidarity.

What function do the current cemeteries have in society?

The cemetery is nowadays not only a resting place for the dead and a spiritual place for people related to the dead it is also a public space and a part of the urban green structure. Because we face a growing number of people belonging to other cultures and religions it is important that cemeteries are designed to take all different design requirements in consideration. Cemeteries should not be designed for the dead but for the living as a public realm. People that interact understand their community better and develop respect for differences which is desirable for a sustainable society.

CASE STUDY

To give my background studies a sense of reality I visited six different cemeteries to find out whether I could discover signs of the Swedish cultural heritage, other religions or cultures and however the cemetery was functioning as a public realm or not. The purpose with the case study was to investigate whether the cemeteries functioned as integrated elements in the open spaces of the cities or if they were isolated from city life.

To what extent did the integrated aspects work on these cemeteries?

I found the cemeteries multicultural but I did not perceived any of the cemeteries as integrated elements because the Muslim and Jewish burial quarters were separated from the rest of the cemetery. Several areas had private entrances which minimized the chance of people interacting. Although it is important for people to develop a sense of belonging I found the isolated areas limitative out of an integrating perspective. Because the funeral ceremonies are important in all cultures and religions a common cemetery could increase the interaction and develop a greater understanding and respect in the community if it was designed in a proper way.

POSSIBLE DEVELOPMENT

Based on earlier descriptions I looked into three different possible development scenarios in order to decide which scenario that had the biggest chance to function as a multicultural cemetery with an integrating purpose. I focused on the situation of today and two more extreme scenarios. Today the cemeteries are divided between different religious groups and function as a multicultural but not as an integrated space. One of the other two scenarios I assessed had graves that were totally mixed up and completely integrated. The other one was a neutral cemetery with graves looking exactly the same with no multicultural feeling. With the help of a SWOT analysis I identified strengths and weaknesses in every scenario.

Today's situation and the mixed scenario both appeared to be suitable alternatives for a sustainable development of the cemetery as they enhanced multiculturalism. The neutral scenario entailed a more open social climate where no physical boundaries existed but it failed due to the fact that it is not multicultural. The mixed scenario has difficulties in handling special requirements from different religious groups and do not encourage the feeling of belonging to a group. In order to create a multicultural cemetery with an integrating purpose I believe that today's situation is most likely to achieve the desired effect. By developing it towards a more open space with fewer boundaries the cemetery could become an attractive meeting place for people of different religious beliefs.

PROPOSAL

There are existing guidelines regarding how to design a cemetery but for a multicultural cemetery with an integrating purpose there has to be additional ones. I chose to work with paths, meeting points and entrances to create places for interaction. Even sight lines and symbols affect the experience of a cemetery and could either enhance or hinder the multicultural aspects. The multicultural cemetery should be a common space but also convey a sense of belonging to a group and therefore offer private areas to each religious group. These areas should not be delimited by physical elements because that prevents interaction so for that reason the design of the boundaries should be carefully considered. The cemetery should not only invite those who come to the area in order to work with their grief but also those seeking a peaceful place in urban environments.

What planning principles may be applicable for landscape architects working with multicultural cemeteries in order to increase the integrated purpose?

By developing a public realm with paths, meeting points and entrances and by creating sight lines between different parts of the cemetery interaction may be possible. Physical meetings as well as the visual ones are important to increase people's understanding and acceptance of differences. The meaning of symbols should be considered and the use of emotive symbols in public realms should be avoided.

REFLECTION

I have through my thesis gained knowledge and experience of funeral traditions and cemeteries in Sweden. I have gotten an understanding for the development and can therefore confirm that changes have occurred. This has happened partly because multiple religions and cultures are nowadays present but also because there have been changes in Swedish city planning. All cemeteries are actually multicultural today but they do not work as an integrated place when integration means that people must interact. By allowing places for interaction better conditions are developed for the cemetery to function as an integrated element in the society.

An important question that still remains is how applicable my guidelines regarding how to design multicultural cemeteries with an integrating purpose are on today's cemeteries. Areas of development have few restrictions so most principles proposed would be possible. It is more difficult with older cemeteries where existing structures and elements are deemed worthy of protection. Making interventions in areas that are of great historical interest seems complicated but should be possible when for example solutions for availability and accessibility apply. I conclude that when the question about the cemeteries ability to operate integral to the community is considered important enough changes can also be made.

THE STRUCTURE OF MY THESIS

To clarify the earlier texts I here present a schematic sketch over my working process. Every step of my work has aimed for a sustainable development of the society with focus on social and cultural values.

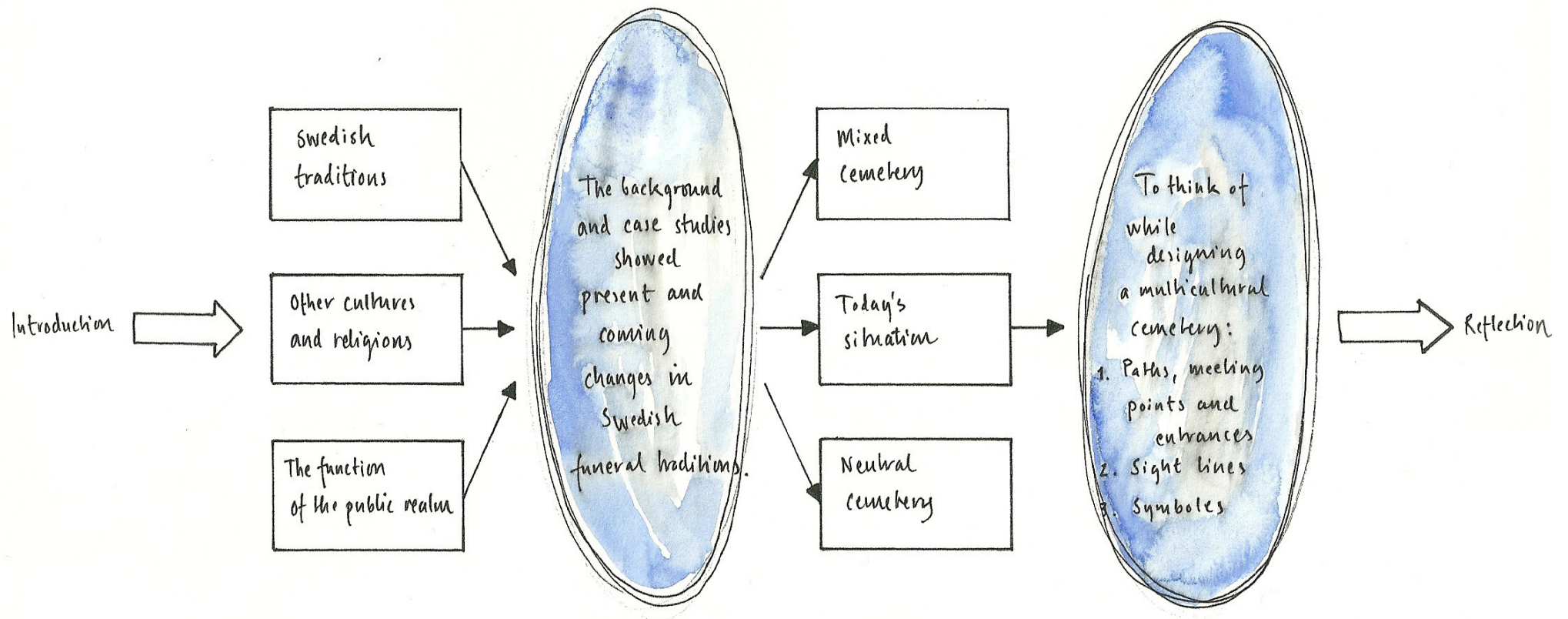
Introduction:

*Background study
and case study:*

*Possible
development:*

Proposal:

Reflection:

INTRODUKTION

Jag arbetade tidigare i Försvarsmakten och tjänstgjorde då även i Bosnien Hercegovina. Jag studerade därefter Balkans historia vid Uppsala universitet och spenderade under förra året en termin i Slovenien vid universitetet i Ljubljana. Mitt intresse för före detta Jugoslavien växte sig under denna tid allt större och medförde att jag nyligen turistade i området och besökte då inte bara typiska turistmål utan även mer traditionella samhällen. Jag mötte människor med de mest skilda bakgrunder och lärde mig till viss del förstå problematiken kring den konflikt som uppstod i Jugoslavien under 1990-talet.

Under mitt kandidatarbete undersökte jag återuppbyggnadsprocessen i Bosnien Hercegovina efter denna konflikt. Jag konstaterade att situationen i landet var komplex och mina slutsatser pekade på att så länge de etniska motsättningarna existerade såg landets framtid mörk ut. Även om jag i arbetet beskrev möjligheter till samhällsutveckling var det befolkningens splittrade lojalitet och landets politiska instabilitet som dominerade resultatet (Hulth 2010).

Min bakgrund medförde att jag intresserade mig för internationella frågor som framför allt berörde samhällsplaneringens kulturella och religiösa aspekter. Som examensarbete valde jag därför att fortsätta beröra dessa frågor men med fokus på integrationsproblematik i det svenska samhället. I utbildningen till landskapsarkitekt lärde jag mig att arbeta för ett hållbart samhälle med hjälp av PEBOSCA modellen där all planering tar hänsyn till fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, kulturella och estetiska värden (Berg & Ignatieva 2011). Jag ville undersöka på vilket sätt denna modell kunde tillämpas i den fysiska planeringen vid en upplevd social, kulturell och religiös problematik. Jag ville beröra de samhällsskillnader som idag existerar och se till hur dessa skillnader påverkar

planeringen och förvaltningen av ett hållbart samhälle.

BAKGRUND

Det övergripande problemet som behandlades i mitt kandidatarbete handlade om integrationsproblematik i svensk fysisk planering och vikten av att ta hänsyn till detta för att nå positiv utveckling. Berg och Ignatieva (2011) framhåller i sin forskning bland annat vikten av de sociala och kulturella aspekterna. Vad gäller de sociala aspekterna som beskrivs i *The Cityland Manual* (Berg & Ignatieva 2011) är det bland annat viktigt att arbeta med människors relationer där kommunikation och interagerande i ett samhälle med blandad samhällsstruktur är att föredra liksom att utveckla egna och gemensamma identiteter. Vidare beskrivs i samma litteratur värdet av de kulturella aspekterna med fokus på det historiska arvet och betydelsen av att stödja och utveckla människors olika kulturella och religiösa traditioner och ceremonier. Med allt fler utlandsfödda blir de religiösa och kulturella skillnaderna i vårt land större. Dessa förutsättningar bör tas i beaktande vid planeringen av ett mångkulturellt och färgstarkt samhälle för att minimera risken för segregation.

Kulturella aspekter är viktiga och anses ha stor betydelse för hållbar social utveckling. I Sverige är yttrandefriheten skyddad i lag och alla människor oavsett trostillhörighet har rätt att uttrycka sig själva och sina åsikter (Yttrandefrihetsgrundlagen SFS 1991:1469). Genom att människor från olika kulturella och religiösa grupper träffar varandra ökar förhoppningsvis respekten och förståelsen mellan samhällets invånare. Då möten mellan människor till stor del sker på offentliga platser i staden är det av största vikt att sådana platser finns, utvecklas och regelbundet nyttjas.

Eftersom begravningsplatsen är en viktig del av samhället oavsett trostillhörighet började jag fundera

på om och i sådana fall hur begravningsplatsen i staden skulle kunna fungera som en mötesplats med syfte att främja integration. Förtätning av städer, ändrade levnadsförhållanden samt internationella och mångkulturella influenser medför att begravningskulturen och begravningsplatserna förändras (Hjalmarsson 2011). Fokus för mitt arbete blev den mångkulturella begravningsplatsen.

Idag ska begravningsplatsen enligt lag (Begravningslagen SFS 1990:1144) bereda gravplatser åt samtliga samhällsmedborgare oavsett trostillhörighet. Begravningsplatsen kan därför anses vara mångkulturell men det jag menar när jag använder begreppet **mångkulturell begravningsplats** är att platsen inte bara rent fysiskt innefattar gravar tillhörande olika trossamfund utan också att möten mellan besökare från olika trossamfund sker och att begravningsplatsen fungerar som ett integrerande element i samhället. Ordet mångkulturell syftar nämligen enligt Nationalencyklopedin på ”processer där människor med olika språk och kulturer kommunicerar och interagerar med varandra” (Nationalencyklopedin 2012a).

Med **begravningsplats** menar jag ”områden eller utrymmen som är behörigen anordnade för förvaring av avlidnas stoft eller aska och som tagits i anspråk för detta ändamål” (Begravningslagen SFS 1990:1144) vilket bland annat inkluderar kyrkogårdar som är en begravningsplats belägen vid en kyrkobyggnad.

Övriga begrepp jag kommer att använda mig av är bland annat **trossamfund** som är ”en gemenskap för religiös verksamhet där det ingår att anordna gudstjänst” (Nationalencyklopedin 2012b) och **annat trossamfund** som jag liksom Sörensen (2004) använder för trossamfund utanför Svenska kyrkan vilket även inkluderar de som inte tillhör något trossamfund alls.

Integration är ett centralt begrepp i mitt arbete och jag använder det med syftet att lyfta fram alla människors lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter oavsett religiös och kulturell bakgrund. Boverket (2013) förklarar detta på följande sätt ”integration kan ses som ett samhällsperspektiv som riktar fokus på sociala relationer mellan olika befolkningsgrupper och som handlar om människors rätt att ta del av samhällets resurser på ett jämlikt sätt” vilket jag också menar i detta arbete.

SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Utgångspunkten till mitt examensarbete fann jag i dagens svenska begravningskultur och min ambition blev att utveckla förslag på hur begravningsplatsens framtid skulle kunna se ut med tanke på att allt fler kulturer och religioner påverkar samhällsutvecklingen i Sverige. Visionen var att utforma riktlinjer för utformning av en mångkulturell begravningsplats med funktionen att verka integrerande för samhället.

Vilken funktion har dagens begravningsplatser?

I vilken utsträckning fungerar dessa platser integrerande?

Vilka planeringsprinciper kan vara tillämpliga för landskapsarkitekter som arbetar med mångkulturella begravningsplatser i syfte att öka graden av integration i samhället?

Målet med mitt arbete är att det ska bidra till att skildra dagens begravningskultur men också fungera som ett planeringsverktyg vid utformning av framtidens mångkulturella begravningsplatser. Arbetet ska också verka som ett bidrag i debatten kring integration.

AVGRÄNSNING

Jag fokuserade på begravningsplatser i svenska städer och på hur dessa platser fungerade som offentliga rum och mötesplatser för samtliga samhällsmedborgare. Jag valde att titta närmare på sex begravningsplatser i tre städer i syfte att öka förståelsen för hur en begravningsplats ser ut, fungerar och omhändertas samt hur dessa platser är eller skulle kunna vara integrerade. De platser som studerades närmare var S:t Pauli kyrkogårdar och Östra kyrkogården i Malmö, Skogskyrkogården och Östra kyrkogården i Jönköping samt Skogskyrkogården och S:t Lars kyrkogård i Eksjö. Varför just dessa platser valdes förklaras närmare i metodavsnittet.

Jag koncentrerade mig på de trossamfund som fanns representerade på utvalda platser vilka var Svenska kyrkan, islam, judiska församlingar och ortodoxa kyrkor. Katolska gravplatser skulle finnas på Östra kyrkogården i Malmö men då jag inte fann dessa vid platsbesöket valde jag att inte gå vidare med katolicismen.

Det handlade aldrig om att som slutprodukt presentera en gestaltning utan att förmedla en konceptuell bild av hur en mångkulturell begravningsplats skulle kunna organiseras och utformas. Jag arbetade inte med en generell utformning av begravningsplatsen även om dessa aspekter tagits i beaktande utan koncentrerade arbetet kring de planeringsprinciper som är väsentliga för en mångkulturell begravningsplats.

METOD

Genom litteraturstudier som berörde integration, användning av det offentliga rummet, mångkulturella platser och begravningsplatser liksom samtals med insatta personer samt platsbesök sökte jag och utvecklade kunskaper för att lösa uppgiften. Resultatet

blev en rapport som visar på vilken betydelse den mångkulturella begravningsplatsen har i dagens samhälle samt hur den konceptuellt skulle kunna organiseras och utformas.

Efter kontakt med Movium som marknadsför sig själva som *SLU:s tankesmedja för hållbar stadsutveckling* fick jag rekommendationer på aktuell litteratur i ämnet samt intressanta personer att kontakta. Movium bedriver utbildning för yrkesverksamma men också forskning och utbildning vilket medför att de har väletablerade nätverk inom ett antal olika ämnesområden. Ett av dessa områden hanterar frågor som berör begravningsplatsen vilket var användbart för mig. (Movium 2013a)

LITTERATURSTUDIE

För att få en inblick i och skapa förståelse för vad som fanns skrivet inom ämnesområdet valde jag att börja med att söka nyligen publicerad information. Jag använde mig också av material jag fått skickat till mig av Movium. Publikationer som *Gravskick i förändring: tradition och visioner* (Wall 2000), *Respekt och hänsyn: olika trossamfunds syn på ceremonier kring dödstillfället* (Fonus 2011) samt skolarbeten som *Begravningsplatsen som offentligt rum: igår, idag och i framtiden* (Hjalmarsson 2011) gav mig en grund att stå på i mitt fortsatta arbete. Även den debatt som funnits i dagstidningarna den senaste tiden om säkerheten på begravningsplatserna samt de nya gravskicken följdes med intresse.

Lämplig litteratur hittades sedan genom att använda den nationella bibliotekskatalogen LIBRIS men också andra databaser på internet hjälpte mig att komma fram till användbar information. Även sökmotorn Google var till stor hjälp där jag bland annat sökte på orden *mångkulturell*, *begravningsplats*, *begravningskultur*, *integration* och *samhällsplanering* i olika kombinationer.

Referenslistor i böcker och andra publikationer inom mitt ämnesområde visade sig också vara användbara för att komma vidare i forskandet efter relevant information. Olika hemsidor kopplade till mina frågeställningar bidrog också med svar på forskningsfrågorna.

Jag har använt mig av litteraturstudier för att få en generell bild av svensk begravningskultur men också för att hitta information i specifika frågor. Större delen av detta resultat presenteras i min bakgrundsstudie där jag lägger grunden till de senare presenterade förslagen.

SAMTAL

På rekommendation av Movium kontaktade jag Lennart Angselius på Jönköpings kommun. Jönköping anses ligga lågt framme i frågor gällande begravningsplatsutveckling och utsågs 2011 till Årets kyrkogårdsförvaltning med motivationen:

”Jönköpings kyrkogårdsförvaltning har under många år varit ledande bland annat när det gäller utveckling av nya gravskick, återanvändning av gravstenar, utformning och design. Förvaltningen är dessutom bra på marknadsföring - jönköpingsborna var bland de första som kunde gå på dramatiserade kyrkogårdsvandringar.”

(Movium 2013b)

Drivande i detta arbete var stadsträdgårdsmästaren tillika kyrkogårdschefen Lennart Angselius som genom sin dubbla tjänst sade sig ha fått större förståelse för gröna utomhusmiljöer i stadsplaneringen. Sommaren 2012 gick dock Angselius i pension och organisationen förändrades. Angselius var också kopplad till Movium som rådgivare och därför väl insatt i frågor rörande begravningsplatsen och dess utveckling.

Inför vårt möte skickade jag via e-post en beskrivning av mitt arbete till honom samt ett antal frågor. Jag ville bland annat veta hur han såg på den mångkulturella begravningsplatsen och hur Jönköpings kommun arbetade kring dessa frågor. Jag var också intresserad av att höra Angselius berätta om sitt arbete och hur han såg på framtidens begravningsplats samt begravningsplatsen som en del av stadsplaneringen. Det personliga mötet gav en del svar framför allt kring dagens begravningskultur men öppnade också upp för nya frågor.

För att få en bättre bild av hur representanter från andra trossamfund än Svenska kyrkan uppfattade situationen kontaktade jag Birgitta Sandgren. Sandgren är begravningsombud för de församlingar som inte tillhör Svenska kyrkan inom Jönköpings kyrkliga samfällighet. Detta möte förbereddes på liknande sätt som mötet med Angselius. Sandgren fick via e-post en beskrivning av mitt arbete samt ett antal frågor för att kunna förbereda sig inför vårt personliga möte.

För att genomföra dessa möten använde jag mig av en samtalsguide. Jag började med att förklara mitt arbete för Angselius och Sandgren samt varför jag sökt upp dem. Därefter gick jag igenom de frågor jag skickat till dem och de hade då möjlighet att kommentera dessa och ställa motfrågor. Nedan följer exempel på frågor:

- Vad är en integrerad begravningsplats? Hur ser du på dessa platser? Hur ser utvecklingen ut?
- Hur ser samarbetet och diskussionerna ut mellan olika trossamfund? Är det svårt att lösa ut begravningsplatser åt alla oavsett trossamfund? Har alla lika mycket att säga till om vad gäller begravningsplatsen?
- Olika seder och bruk? Hur viktigt är det med traditioner? Förändringar i gravskick?
- Finns skillnader mellan olika begravningsplatser och hur ser de i sådana fall ut?

Mina frågor fungerade som en ingång till resten av samtalet som var relativt fritt. Jag hade ytterligare frågor med mig vid mötena men samtalet i sig födde nya frågor som också diskuterades. För att skapa samtalsguiden inspirerades jag av Kvale (1997) och hans forskningsmetoder inriktade på intervjuteknik. I den kvalitativa intervjun som egentligen är en vägledad konversation har den intervjuade personen lika stor del i resultatet som intervjuaren eftersom ett interagerande dem emellan hela tiden äger rum. Den kvantitativa intervjun bygger istället på standardiserade frågor med fasta svarsalternativ vilket jag valde bort för att istället få ett mer levande samtal där Angselius och Sandgren kunde svara och associera fritt kring frågor och ämnesområden.

PLATSBESÖK

Det är svårt att efter endast teoretiska studier komma med bra lösningar på rumsliga problem. För att bättre förstå mina frågor och därmed också få mer realistiska svar valde jag att platsanknyta mitt arbete.

Jag började undersöka Jönköping och dess begravningsplatser efter att ha blivit rekommenderad detta av Movium. Jönköping har kommit långt när det gäller utveckling av begravningsplatser och det fanns därför stora chanser för mig att hitta fysiska element kopplade till mitt arbete. För att kunna ställa detta i kontrast mot något valde jag av praktiska skäl Eksjö där jag bor. Jag hade då en liten och en mellanstor svensk stad i min studie men valde att utöka den ytterligare med Malmö som fick representera svensk storstad. I respektive stad valdes den största begravningsplatsen ut eftersom jag där ansåg mig kunna hitta större spridning vad gäller religioner. Utöver detta valdes i varje stad en mindre mer centralt belägen begravningsplats för att verkligen ge mig en förståelse för begravningsplatsen som ett offentligt rum i stadsmiljö.

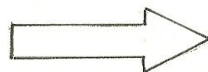
PEBOSCA var sedan tidigare en känd analysmodell för mig men i detta arbete var det denna metod som fick mig att inse att det i min frågeställning var de sociala och kulturella aspekterna som skulle hanteras och ingenting annat.

Modellen fungerar som ett ramverk vid inventering och analys av stadsmiljöer för en mer hållbar stadsutveckling. Ramverket är utvecklat ur FN:s habitatagenda från 1996 (UN-HABITAT 2003) och anpassat till elever vid landskapsarkitektprogrammet av Berg och Ignatieva¹ för att fungera som en checklista vid stadsplanering (Berg & Ignatieva 2011). Modellen tar hänsyn till olika fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, kulturella och estetiska värden. Syftet med modellen är att de sju olika resursområdena utvecklas parallellt för en hållbar stadsutveckling. Mitt arbete behandlade de sociala och kulturella resurserna i samhället med särskilt intresse för begravningsplatser.

SWOT är en metod som hjälper till att överblicka dagens situation genom att identifiera styrkor, svagheter, möjligheter och hot. När samtliga faktorer är identifierade kan slutsatser dras och rätt åtgärder vidtas för att nå positiv utveckling. Faktorerna brukar delas upp i inre faktorer som vi själva kan påverka och yttre faktorer som egentligen utgör de övergripande förutsättningarna i form av till exempel markens beskaffenhet, klimat eller lagar och förordningar. (12manage 2013)

Jag presenterar i avsnittet *Möjliga utvecklingsscenarier* endast styrkor och svagheter. Då begravningsplatsen är ett begränsat stadsrum men också ett begränsat ämnesområde där jag fokuserade på de integrerande aspekterna valde jag att förenkla analysen och endast ta upp de interna faktorerna.

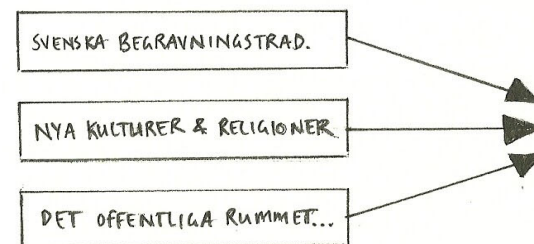
INTRO

Den *sammanfattande läsanvisningen* ska dels fungera som en kortare sammanfattning av arbetet men också som en läsanvisning inför kommande avsnitt. Läsanvisningen beskriver min arbetsprocess och åskådliggör delvis mina tankar och slutsatser.

Introduktionen som presenterades i detta avsnitt förklarade varför jag valde att engagera mig i stadsplaneringens kulturella och sociala värden kopplat till den integrationsproblematik som finns i samhället idag.

Introduktionen omfattade information om varför jag valde att skriva ett arbete om mångkulturella begravningsplatser, mina frågeställningar samt hur jag gått till väga för att finna nödvändiga fakta.

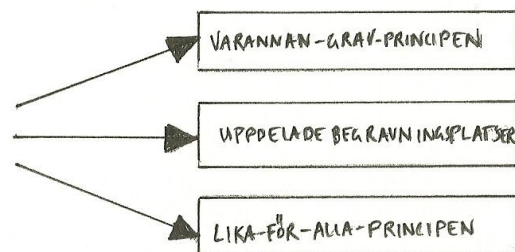
De sociala och kulturella aspekterna inom hållbar stadsutveckling hjälpte mig att under bakgrundsstudien utkristallisera tre utgångspunkter (*Svenska begravningsstraditioner, Nya kulturer och religioner* och *Det offentliga rummets funktion och betydelse*). Utgångspunkterna förklarar den mångkulturella begravningsplatsens funktion i samhället och utgör därför de förutsättningar som finns för en eventuell utveckling. Redovisade utgångspunkter är examensarbetets fundament.

Utöver detta diskuterades också kopplat till integrationsproblematik inom fysisk planering vikten av att känna tillhörighet och skapa identitet för att stärka samhällsmedborgarnas självkänsla och samhörighet.

Platsbesök var också en del av bakgrundsarbetet där jag genom att knyta utgångspunkterna till fysiska platser kunde se i vilken utsträckning begravningsplatserna fungerade integrerande.

De planeringsförutsättningar som identifierades visade på en begravningskultur i förändring.

Jag skissade på tre möjliga utvecklingsscenarier där jag koncentrerade mig kring ytterligheter. Ett alternativ där alla gravar är likadana innebär en neutralitet som kan leda till att ingen behöver känna sig utanför. Ett annat där olika trossamfund placeras huller om buller med grundtanken att alla ska få möjlighet att uttrycka sig själva samt det sista alternativet med uppdelade begravningsplatser där de olika trossamfunden ansvarar och sköter fristående delar av en gemensam begravningsplats.

De möjliga utvecklingsscenarierna visade i vilken riktning det är lämpligt att styra utvecklingen av den mångkulturella begravningsplatsen med syfte att öka graden av integration i samhället.

I avsnittet *Förslag* presenteras sedan de planeringsprinciper jag ansåg vara tillämplbara för landskapsarkitekter som arbetar med mångkulturella begravningsplatser i syfte att öka graden av integration i samhället.

Jag valde att koncentrera utvecklingen kring gemensamma rum i form av rörelsestråk, mötesplatser och entréer för att skapa plats för möten mellan människor med skilda trosinriktningar. Även siktlinjer och symboler påverkar hur besökaren upplever begravningsplatsen och är därför viktiga vid utformning.

Slutligen redovisas reflektioner kring min arbetsprocess följt av en genomgång av resultatet och en generell diskussion om arbetet i stort.

Utöver denna avslutning finns i varje avsnitt en sammanfattning med lärdomar och slutsatser. *Förslaget* inleds med att sammanfatta alla dessa tidigare dragna slutsatser för att fungera som en ingång till mitt fortsatta arbete.

BAKGRUNDSSTUDIER

Eftersom jag ville få kunskap om och djupare förståelse för svensk begravningskultur valde jag att genomföra litteraturstudier och samtal. Genom att söka information inom ämnesområdet fick jag dels svar på några av mina forskningsfrågor men det gav mig också en grund att stå på i mitt fortsatta arbete. Materialet var omfattande och kändes många gånger oöverskådligt men jag uppfattade tre tydliga inriktningar. Då dessa tre funktionsinriktningar framträdde valde jag att kategorisera materialet kring dessa för att göra informationen mer lättillgänglig och fattbar. Jag kallar inriktningarna för utgångspunkter eftersom de tillsammans beskriver dagens mångkulturella begravningsplats och utgör därför förutsättningarna för en eventuell utveckling av den svenska begravningskulturen.

1. Svenska begravningstraditioner: Vårt arv och våra traditioner är delvis styrda av lagar och förordningar vilket påverkar dagens situation och framtida utveckling.
2. Nya kulturer och religioner: Nya kulturer och religioner influerar svenska levnadsvanor, förändrar befolkningsstrukturen och utvecklar våra begravningstraditioner.
3. Det offentliga rummets funktion och betydelse: Begravningsplatsens roll som offentligt rum och dess utveckling med de förändringar som sker i stadsmiljöerna.

Den första delen beskriver begravningskulturen ur ett svenskt historiskt perspektiv, andra delen behandlar andra religioner och kulturers sätt att se på och hantera dessa frågor medan den sista delen är fränkopplad de religiösa inslagen då den delen beskriver hur stadsmiljöerna utvecklats och därmed också förändrat begravningsplatsens roll i samhället. Idag används

begravningsplatser inte bara av sörjande utan också av andra samhällsmedborgare.

Utöver detta diskuteras också kopplat till integrationsproblematik inom fysisk planering vikten av att känna tillhörighet och skapa identitet för att stärka samhällsmedborgarnas självkänsla och samhörighet.

SVENSKA BEGRAVNINGSTRADITIONER

Begravningsplatsens fysiska utveckling beskrivs nedan och kopplas också på olika sätt till den historiska utvecklingen i det svenska samhället. Människans syn på döden, begravningen och sorgearbetet har under århundradena förändrats mycket på grund av influenser från omvärlden vilket bland annat påverkat utvecklingen av våra gravskick.

NUTIDA BEGRAVNINGSTRADITIONER

För att få insikt i svensk begravningskultur tittade jag närmare på de lagar som styr begravningsverksamheten och försökte också ta del av den debatt som fortgått i media sedan Svenska kyrkan avskaffades som statskyrka år 2000 (Erman 2001). Delningen mellan Svenska kyrkan och staten påverkade på olika sätt våra traditioner vilket också inkluderade begravningsverksamheten.

Redan 1996 beslutades det att svenska medborgare inte längre automatiskt skulle födas in i Svenska kyrkan utan var och en fick själva bestämma om de ville gå med i ett trossamfund och i sådana fall vilket (Svenska kyrkan 2012d). Den tidigare kyrkoskatten som var kopplad till Svenska kyrkan finns inte längre utan idag betalar alla medborgare en begravningsavgift som ska täcka kostnader i samband med begravning (Fonus 2012). Alla människor måste begravas och stoftet

ska vid jordfästningen vara placerat i någon form av emballage (Begravningslagen 2010a). Svenska kyrkan står i de flesta förvaltningsområden som huvudman för begravningsverksamheten men i Stockholms och Tranås kommuner är det kommunen som är ansvarig. Huvudmännen är skyldiga att enligt lag tillhandahålla gravplatser åt alla som avlider inom respektive förvaltningsområde (Erman 2001).

Det som gäller för begravningar i Sverige styrs av Begravningslagen (SFS 1990:1144). Där går bland annat att läsa om hur begravningsplatser ska anordnas och förvaltas, vad som gäller vid gravsättning och kremering, hur stoft och aska ska hanteras, vad gravrätter innebär och hur begravningsavgiften fungerar. Begravningslagen tillåter idag en större frihet för hur vi väljer att begravas mycket beroende på att vårt land blir allt mer mångkulturellt (Sörensen 2004).

Fonus (2012) framhåller betydelsen av att begravningssceremonin inte bara är ett sista farväl utan också en del i det övergripande sorgearbetet. Själva ceremonin är inte reglerad i lagtext utan kan utformas efter enskilda önskemål eller enligt den av respektive trossamfund fastställda ordningen (Fonus 2012).

BEGRAVNINGSPLATSENS HISTORIA OCH FUNKTION

Under slutet av 1700-talet lades grunden till det moderna samhället. Naturvetenskaperna utvecklades och fick allt större plats i samhället i och med att människan började frigöra sig från kyrkan. Upplysningstidens ideal grundade sig på människans förmåga att tänka fritt och fatta egna beslut. (SO-rummet 2012)

Under denna tid utvecklades också stadsrummen och begravningsplatsens läge i staden började ifrågasättas (Wall 2000). En snabb befolkningsökning och växande

städer ökade de sanitära problemen och medförde att de befintliga begravningsplatserna inte längre klarade av beläggningen. Hedvig Schönbäck berättar i ett reportage för Sveriges Radio (Vetenskapsradion Historia 2008) att begravningsplatserna i slutet av 1700-talet luktade illa och då lukten även ansågs sprida smitta slutade man begrava sina avlidna på dessa platser och flyttade verksamheten till städernas utkanter istället. De nya begravningsplatserna blev välordnade med strukturerade gravkvarter, anlagda grusgångar, plana gräsytor och träd i långa rader. Träden planterades dels för att genom sina positioner förstärka symmetrin men också för att i stadsmiljöerna rena luften från den hemska lukten. I slutet av 1800-talet går man ifrån denna ordning och börjar istället anlägga begravningsplatser med mer parklika karaktärer.

År 1951 kom Religionsfrihetslagen (SFS 1951:680) och diskussioner kring begravningskulturens plats i det moderna samhället uppstod. Stora folkomflyttningar efter andra världskriget skapade en ny öppenhet mot omvärlden och utvecklingen kring till exempel olika jordfästningsformer gick framåt. Minneslunden utvecklades under 1970-talet som ett sätt att avdramatisera döden och minska främlingskapet och rädslan för det oundvikliga. Senare insåg man att människors lika värde och jämlikhet inför döden inte spelade så stor roll utan det var mest av omtanke för de efterlevande som alternativet valdes. Idag är förståelsen för minneslunden större och platsen anses vara av stor betydelse för människan då det är nyttigt att fokusera sina tankar till en specifik plats i sorgearbetet. (Klintborg Ahlklo 2001)

Hur vi idag väljer att använda begravningsplatsen beror delvis på varifrån vi kommer. Berglund (1994) redovisar att besök på begravningsplatsen fyller en viktig social funktion på landsbygden medan besökaren sällan eller aldrig pratar med någon i staden. Berglund (1994) konstaterar efter att ha pratat med personal och

besökare att de flesta som besöker en begravningsplats skall besöka en anhörigs grav men att det i staden också går att hitta andra typer av besökare. Inhägnader, entréer och gravvårdar framställs som viktiga element på begravningsplatsen (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991). En inhägnad begravningsplats skapar trygghet för besökaren då muren eller häcken skärmar av från omgivande miljöer. En tydlig port markerar övergången från stadens brus till begravningsplatsens lugna atmosfär. Gravvårdarna är det som ses som enskilda angelägenheter. Gravstenen sätter med sitt framstående konsthantverk och sina berättelser om olika livsöden ett tydligt avtryck i den svenska kulturhistorien. (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991)

Inte bara framtida gravvårdar utan också framtidens begravingar kommer att bli allt mer personliga med personlig musik, personliga symboler i dödsannonser och fotografier menar Emelie Karlsmo (Vetenskapsradion Historia 2008). Karlsmo frågar sig om skälet till varför vi allt oftare ser alternativa begravingar är att allt fler människor väljer att tillhöra något annat trossamfund än Svenska kyrkan. Begravningskulturen utvecklas och med den kommer också nya jordfästningsformer hävdar Angselius² som under vårt samtal berättar att de alternativa begravingsskick vi är på väg emot kommer att vara anpassade till människans livsstil. Många har idag inte längre tid att besöka sina gravar och har kanske inte heller den möjligheten då gravarna finns på annan ort. Ett alternativ som vi idag har är att vi kan följa begravingar via internet och också besöka anhörigas gravar via bilder i samma media berättar Angselius. Detta är något som Sörensen (2004) också för fram i sin litteratur. Hon menar att poängen med dessa virtuella kyrkogårdar är att gravplatsen kan besökas när som helst oberoende av var i världen man befinner sig så länge man har tillgång till en internetdator. Hennes

undersökning visade dock att människor oavsett trostillhörighet ställde sig mycket frågande till detta då den känsla och stämning som eftersöktes vid ett besök på begravningsplatsen inte skulle infinna sig. För att lyfta fram begravningsplatsens värden och göra dessa miljöer till en del av staden måste begravningsplatserna arbeta med annan typ av marknadsföring menar Angselius. I Jönköping arbetar man bland annat med kyrkogårdsvandringar, konserter, spökvandringar och andra evenemang inne på begravningsplatserna. Det viktiga är dock att behålla begravningsplatsens funktion och inte äventyra människans känslor i sorgearbetet.

FÖRÄNDRINGAR I BEFOLKNINGSSTRUKTUREN

Dagens svenska invandring skiljer sig mycket från tidigare perioder i historien berättar Wall (2000). Idag kommer nämligen flyktingar från länder med för oss främmande kulturer och religioner vilket medför att vårt samhälle upplevs mer mångkulturellt. Ebbesson och Linebäck (1997) håller med om att skillnaderna i kultur och religion är större idag än de varit tidigare eftersom vi under första hälften av 1900-talet mest hade invandring från närliggande länder med liknande kultur och religion. Under senare delen av 1900-talet samt under 2000-talet har många invandrare kommit från främmande områden i Sydamerika, Afrika och Asien men också från länder i Europa som skiljer sig mycket från det som tidigare setts som typiskt svenska traditioner (Ebbesson & Linebäck 1997). Berglund (1994) menar dock att det inte bara är denna arbetskraftsinvandring och detta flyktingmottagande som påverkat den kulturella scenen i Sverige. Även vårt eget intresse för andra länder i form av till exempel resor och den information vi får genom olika medier har hjälpt till utveckla nya traditioner.

”Dagens svenska städer är betydligt mer mångkulturella jämfört med för bara 30 år sedan. Vi har fått en rikare och mer komplex

²Lennart Angselius, f.d. stadsträdgårdsmästare tillika kyrkogårdschef Jönköpings kommun, personligt möte 16 februari 2012.

sammansättning av etniska grupper såväl som olika familjekonstellationer och levnadsformer. Samtidigt präglas dagens samhälle av socioekonomiska klyftor och segregation på arbets-, bostads- och utbildningsmarknaderna. Hur kan stadsplanering främja ett samhälle som ger utrymme för olika kulturer och levnadsformer, och social rörlighet över gränser och som inte präglas av segregation och förtryck?”

(Broms Wessel,
Tunström & Bradley 2005, s. 16)

Stadsplaneringen i Sverige har tidigare syftat till att hitta neutrala lösningar vars syfte var att gynna alla invånare lika mycket menar Broms Wessel, Tunström och Bradley (2005). Detta kan idag inte vara funktionellt eftersom vi lever i ett mångkulturellt samhälle där individuella önsknings och behov avspeglar en heterogen folkgrupp som kräver en varierad och anpassningsbar utveckling (Broms Wessel, Tunström & Bradley 2005).

Sandgren³ berättar under vårt samtal att hon ser begravningsplatserna som ett positivt inslag i denna debatt. Begravningsplatserna är en del av staden menar Sandgren och genom att arbeta aktivt med mångkulturaliteten på begravningsplatserna utvecklas också bättre förutsättningar för ett socialt samspel i staden. Ebbesson och Linebäck (1997) framhåller att förståelsen och respekten mellan olika befolkningsgrupper ökar då människor får möjlighet att mötas i det vardagliga livet. Främst handlar det i deras diskussion om förbättringar i boendesituationen eftersom vi idag kan finna områden som har en väldigt liten andel personer med svensk bakgrund men också om mötesplatser som av ovanstående anledning riskerar att bli segregerade (Ebbesson & Linebäck 1997). Sandgren förklarar att det är viktigt att begravningsplatsen fungerar som en mötesplats och att det därför måste arbetas aktivt med frågor som rör

integration trots att flera berörda parter till exempel kommun, länsstyrelse, kyrkogårdsförvaltning, olika trossamfund och begravningsbyråer inte uppfattar några direkta problem med den situation som finns idag.

BEGRAVNINGSPLATSEN SOM KULTURARV

Kulturminneslagen (SFS 1988:950) hävdar betydelsen av begravningsplatsen som svenskt kulturarv och i 4 kap. §11 går att läsa att ”begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas”. Detta gäller främst de begravningsplatser som är anlagda före 1939 där särskilt tillstånd för eventuella förändringar krävs av länsstyrelsen (Kulturminneslagen 4 kap. § 13).

De förändringar samhället står inför med en allt mer mångkulturell befolkning innebär troligen också att begravningsplatserna kommer att utvecklas (Wall 2000). Samtidigt som nya gravskick utvecklas måste dock det gamla kulturarvet behållas menar Angselius under vårt samtal. Angselius förklarar liksom Sörensen (2004) att begravningsplatsen inte bara är viktig ur ett historiskt perspektiv utan också för människans identitet och självkänedom. Angselius berättar om det arbete som genomförts i Jönköping för att värna kulturarvet samtidigt som utveckling möjliggjorts. Genom att bibehålla de arkitektoniska rummen kan kulturarvet bevaras menar Angselius och beskriver gamla gravkvarter där gravrätter återlämnats och nya gravsättningar möjliggjorts, återanvändning av gamla gravstenar som medfört att material behålls på platsen, nya områden som utvecklats försiktigt och i relation till övrig miljö samt den utveckling som skett efter behov vid till exempel muslimska gravkvarter, kolumbarier och hyrstenar. Trots vikten av att bevara är det också viktigt att utveckling får ske och att förståelsen om att nya idéer även kan gynna det gamla sprids (Broms Wessel, Tunström och Bradley 2005).

NYA KULTURER OCH RELIGIONER

Idag rör sig fler människor med främmande kulturer och religioner i samhället på grund av de förändringar som bland annat skett i vår befolkningsstruktur. För att visa på att människor ser olika på livet och döden presenteras nedan några av de kulturer och religioner som finns representerade i Sverige idag.

LIKHETER OCH OLIKHETER

Ebbesson och Linebäck (1997) menar att det inte finns en svensk homogenitet utan en heterogenitet som hela tiden ökar. Det homogena i vårt samhälle är landet vi bor i medan den svenska historien är heterogen då den är skapad av svenskar med de mest skilda bakgrunder. Johansson (2007) räknar upp ett antal invandrare som vi idag direkt förknippar med svensk kulturhistoria bland annat Nicodemus Tessin, Anders Zorn, Carl Michael Bellman, Evert Taube och Povel Ramel.

Under samtalet med Angselius uppkom frågor kring vad som är svenskt och en diskussion om integration och segregation uppstod. Människor söker sig gärna till likasinnade menar Angselius då de har gemensamma värderingar, liknande bakgrund eller är intresserade av samma saker. Det kan gälla allt från fågelskådare, frimärkssamlare och sportsupportrar till politiskt aktiva samt invandrare från samma land eller med samma religiösa inriktning. Detta hävdar även Allport (Allport 1954 se Lindberg 2010, s. 14) som menar att människor söker sig till likasinnade eftersom det kräver minst ansträngning. Många invandrargrupper i Sverige är bosatta i miljonprogramsområden - några för att de ofrivilligt blivit placerade där men också andra som själva valt att bo i närheten av människor med samma kulturella och religiösa bakgrund (Boverket 2007a). Dessa områden brukar ofta få stämpeln av att vara problemområden med hög brottslighet och

definieras ibland som segregerade områden. Men det är inte området som är segregerat utan staden i sin helhet (Boverket 2007a). En stad är lika segregerad med väldefinierade svenska villaområden som med invandrartäta bostadsområden menar Boverket (2007a). Utanförskapet och uppdelningen av samhället är inte en hållbar lösning och måste enligt Angselius hanteras i stadsplaneringen.

Integration handlar inte om att minoritetsgrupper ska anpassa sig till majoriteten utan integration berör individers och gruppers förhållande till samhället. Det är en process som innebär att människor inkluderas och blir en del av samhället där alla har samma grundläggande rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det handlar om en ömsesidig anpassning och ett gemensamt ansvar. (Boverket 2007b)

OLIKA RELIGIONERS BEGRAVNINGSTRADITIONER

För att få en bättre förståelse för hur andra religioners begravningstraditioner såg ut valde jag att studera de trossamfund som fanns representerade på de begravningsplatser jag besökte undantaget katolska kyrkan vilket tidigare förklarats. Trots de begränsade studierna kunde jag avläsa ett antal likheter och olikheter som jag tog med mig i mitt fortsatta arbete.

Svenska kyrkan

- Medlemmar i Sverige: 6,7 miljoner.
- Medlemskap: Genom dopet.
- Grundtankar: Folkkyrka med ansvar för alla människor oavsett om de tillhör kyrkan eller inte. Guds nåd anses större än människans handlingar och tankar.
- Helig skrift: Bibeln.

(Fonus 2011, s.13)

Kyrkobyggnaderna i Sverige står i östvästlig riktning och då de flesta begravningsplatser förr låg i anslutning till kyrkobyggnaden blev det också naturligt att gravarna orienterades i östvästlig riktning. Kistan gravsattes med fötterna i öster och huvudet i väster så att den döde kunde se solen gå upp på uppståndelsens morgon. Idag frångås ofta denna tradition då alternativa gravskick till exempel urngravar blir allt mer populära. (Fonus 2012)

Tidigare var kistan under begravningen placerad så att den döde var vänd mot det heliga koret i öster men idag är det vanligare att fötterna ligger mot församlingen eftersom kistan då inte behöver vändas då den ska bäras ut. Den döde bärs nämligen alltid med fötterna först oavsett om transporten sker på bår, i kista eller i begravningsbil. (Fonus 2012)

Gravvården sköts av gravrättsinnehavaren eller av kyrkogårdsförvaltningen. Oftast smyckas graven med blommor under sommarhalvåret och med granris under vinterhalvåret. Ljus tänds oftare under den mörka årstiden men också vid högtidsdagar.

Islam

- Spridning och antal: Universell religion med fler än 1,2 miljarder anhängare.
- Medlemmar i Sverige: ca 500 000.
- Medlemskap: Den som har en muslimsk far eller där båda föräldrarna är muslimer är född muslim.
- Huvudinriktningar: Sunna och Shia.
- Helig skrift: Koranen.

(Fonus 2011, s.24)

En muslim önskar somna in i sitt hem eller i någon av de heliga städerna Mecka eller Medina. När en muslim dör samlas enligt tradition släkt och vänner i den avlidnes hem för att be och läsa ur Koranen. Kroppen

tvättas, sveps i tyg och läggs i en enkel kista för att sedan bäras till begravningsplatsen. Inom islam genomförs obduktion endast i undantagsfall, kroppen får inte kremeras och begravningen måste ske inom 48 timmar. Endast män deltar vid begravningen. Kvinnor ber för den döde i hemmet men får vid senare tillfällen besöka graven. En muslimsk grav är orienterad så att den döde ligger på höger sida med ansiktet vänt mot Mecka. (Fonus 2011)

I Sverige önskar muslimerna egna begravningsplatser som är tydligt avskilda. Det är viktigt att familjemedlemmar placeras bredvid varandra då endast en kropp placeras i varje grav. Kroppar får inte begravas i mark som tidigare använts för begravningsändamål. För att ingen ska beträda graven är gravplatsen upphöjd och tydligt uppmärkt med två markeringar en vid fotändan och en vid huvudändan. (Fonus 2011)

Muslimer pryder inte sina gravar utan gravvården behålls enkel (Begravningssidan 2010b).

Judiska församlingar

- Spridning och antal: Världsreligion med ca 14 miljoner medlemmar.
- Medlemmar i Sverige: ca 6 300 medlemmar, ca 20 000 judar.
- Medlemskap: Den som är född av en judisk mor eller har konverterat till judendomen är jude.
- Helig skrift: Bibelns Gamla testamente, Torahböckerna och Talmud.

(Fonus 2011, s.31)

Traditionerna kring en judisk begravning är omfattande och pågår under ett år. Den första sorgeperioden för de anhöriga omfattar de första sju dagarna och består av djup sorg. Sedan följer en trettiodagarssorg för den

närmsta familjen och avslutas med elva månader av mindre djup sorg. (Fonus 2011)

Judar dör helst omgivna av familj och religiös företrädare. Ingen får vidröra kroppen under själva dödsprocessen men då människan är avliden läggs armarna utefter sidorna på kroppen. Det judiska begravningssällskapet *Chevra Kadisha* hämtar kroppen för att tvätta och svepa den döde inför begravningen. Den avlidne läggs i en enkel kista i trä utan skruvar då metall är en symbol för krig. Begravningsceremonin ska hållas inom tre dagar efter dödsfallet men får inte äga rum på sabbaten eller några andra helgdagar. Obduktion är inte tillåtet och kremering undviks. (Fonus 2011)

Begravningsplatsen skall vara avskild och sluten. Alla gravar ska vara vända mot öster och Jerusalem. Enlig judendomen råder evig gravfrid vilket innebär att en grav aldrig kan återanvändas. Besök vid graven medför ofta att besökaren placerar en liten sten på gravvården för att markera att man visar den döde respekt och eftertanke. Gravdar får inte beträdas och är därför ofta något upphöjda. (Fonus 2011)

Ortodoxa kyrkor

- Spridning och antal: Spridda över stora delar av Östeuropa. Totala antalet anhängare är osäkert.
- Medlemmar i Sverige: ca 100 000.
- Inriktningar: Lokala kyrkor som delar samma gudstjänst, andliga liv och kyrkorätt.
- Helig skrift: Bibeln.

(Fonus 2011, s.35)

Prästen förbereder en ortodox troende för döden genom samtal och nattvard. I rummet där den döende befinner sig upprättas ett altare klätt med vit duk där

kors och ikoner kan placeras. Efter döden kläs den döde i fina kläder av de närmast anhöriga. En helgon- eller kristusikon placeras i händerna som om den döde kysser ikonerna. Under själva begravningsceremonin öppnas kistan och deltagarna kysser den döde. Ortodox troende kan dela begravningsplats med andra religioner men begravs helst på en ortodoxt välsignad del av begravningsplatsen. (Fonus 2011)

Obduktion accepteras men kremering är strängt förbjuden (Fonus 2011).

En ortodox gravvård är stor och pampig och ofta finns ett fotografi av den avlidne placerat på stenen eller korset. Graven som ofta besöks av anhöriga är rikt utsmyckad med blommor och ljus. (Klintborg Ahlklö 2001)

Jämförelse

Backström och Wisselgren (2002) menar att människor är mer eller mindre religiösa och att detta i sin tur påverkar hur anpassningsbara de är.

Människor tillhörande Svenska kyrkan ser inga problem med att begravas på en begravningsplats där flera religioner finns representerade (Hennius 2006). Sörensen (2004) reflekterar över varför de som tillhör Svenska kyrkan är mer öppna till mångkulturella kyrkogårdar än de som tillhör andra trossamfund. Sörensen (2004) kommer fram till att de som tillhör Svenska kyrkan inte är främmande för att till exempel sprida sin aska och är kanske därför också mer öppna för alternativa gravskick medan till exempel muslimer alltid måste jordbegravas. Inte heller ortodox troende har svårigheter med mångkulturella begravningsplatser så länge de får begravas i en ortodoxt välsignad del av området (Fonus 2011). Muslimer och judar föredrar egna begravningsplatser vilket även framkommer vid samtal med Angselius. Judarna

har idag egna begravningsplatser och eftersom hela begravningsprocessen hanteras av *Chevra Kadisha* anser de att detta behövs (Hennius 2006). Eftersom muslimernas gravar ligger i samma riktning och de vill ligga i närheten av sina anhöriga anser de också att det är bättre om de får egna begravningsplatser eller i alla fall egna områden i anslutning till befintliga begravningsplatser berättar Angselius. Angselius meddelar också att även om muslimerna vilar tillsammans på begravningsplatsen tillhör de inte nödvändigtvis till samma del av religionen och kommer heller inte nödvändigtvis från samma land. Så genom att de möter varandra på begravningsplatsen sker en integrering om än bara inom en och samma religion.

DET OFFENTLIGA RUMMETS FUNKTION OCH BETYDELSE

Följande text beskriver stadsrummens funktion och betydelse som offentliga miljöer i staden. Även begravningsplatsens roll som offentligt rum tas upp då förändringar i stadsmiljön medfört att begravningsplatsens funktion som del i den offentliga stadsstrukturen idag är mer framträdande.

OFFENTLIGT LIV I STADEN

Situationen i dagens städer beskrivs i tidningsartikeln *Den hållbara staden är både tät och grön* (Strähle 2008) där författaren ser stadsförtätning som ett resultat av stigande befolkningssiffror. Då allt fler människor bosätter sig i städerna måste en större mängd människor bo på mindre yta för att möjliggöra en hållbar stadsutveckling med fungerade kollektivtrafik och service. Detta medför att gemensamma stadsrum som till exempel gator, torg och parker både blir mindre och färre (Strähle 2008). Olsson (1998) tycker att förändringarna märks tydligt då allt färre platser används på det sätt som de tidigare användes på. Vid

stadsplanering måste därför hänsyn tas till detta så att inte utvecklingen förstör människans möjlighet till liv och rörelse (Olsson 1998).

Olsson (1998) framhåller ett antal olika skäl till varför staden ska inkludera bra offentliga miljöer. Ett av dessa handlar om att människan varken har svårt att acceptera eller vänja sig vid olikheter om interagerandet sker kontinuerligt och Olsson (1998) hävdar därför att vi genom möten på offentliga platser lär oss att förstå och uppskatta varandra. Detta framkommer även hos Lindberg (2010) som menar att ”ju oftare vi ser personer ur andra sociala grupper, desto större förståelse får vi för varandra” (Lindberg 2010, s.12).

Interagerandet kan ske på olika sätt och med olika syften (Gehl 2010). Gehl (2010) framhåller att ett hierarkiskt system, där graden av integritet i stadrummen bestämmer hur rummen upplevs och därmed också hur de placerar sig i förhållande till varandra, avgör om staden är funktionell eller inte. En fungerande struktur ska ha en spridning av rum övergående från *privata, halv-privata, halv-offentliga* till *offentliga* (Gehl 2010). Om ett privat rum direkt gränsar mot ett offentligt kan övergången kännas allt för påtaglig och området upplevas oangenämt. En övergångszon hjälper människor att överblicka sin omgivning menar Gehl (2010) och bidrar därför till att få människor att känna sig trygga. Interagerandet underlättas av att det finns synliga eller osynliga gränser som kontrollerar människans samspel.

BEGRAVNINGSPLATSEN SOM OFFENTLIGT RUM

Parker, torg och gator är alla delar av stadens offentliga rum och Boverket (2007c) menar att de har stor betydelse för människors välbefinnande. Närheten till grönområden är något som särskilt framhålls och den bostadsnära naturen ska finnas inom 300 m från bostaden. På grund av den stadsförtätning som skett har

mycket av den bostadsnära naturen tagits i anspråk och det blir allt svårare att bibehålla kvalitet och variation i stadens grönsstruktur. Utöver den kommunalt ägda park- och naturmarken omfattar även stadens grönsstruktur alla privata gröna områden. (Boverket 2007c)

Begravningsplatserna var tidigare placerade i stadens utkanter men ligger idag ofta i centrala miljöer på grund av stadens expansion och tillhör därför stadens grönsstruktur. Begravningsplatserna har karaktären av ett offentligt rum och används inte längre endast av sörjande utan också av övriga stadsinvånare för deras olika aktiviteter (Hjalmarsson 2011). Trots nya användningsområden hävdar Wall (2000) att det är viktigt att bevara de speciella karaktärer som återfinns på begravningsplatserna för att skilja dem från exempelvis parker.

SAMMANFATTNING

UTGÅNGSPUNKTER

Svenska begravningstraditioner

Nya kulturer och religioner

Det offentliga rummets funktion och betydelse

LÄRDOMAR

- Huvudmännen för begravningsverksamheten är skyldiga att tillhandahålla gravplatser åt alla oavsett trostillhörighet.
 - Begravningsceremonin har stor betydelse för människans sorgearbete.
 - Svenska städer blir allt mer mångkulturella.
 - Förståelsen och respekten mellan olika befolkningsgrupper ökar då människor får möjlighet att mötas.
 - Begravningsplatsens kulturhistoriska värde får inte förstöras.
-
- Människor söker sig till likasinnade.
 - Frågor kring utanförskap måste hanteras i stadsplaneringen.
 - Inställningen till gemensamma begravningsplatser skiljer sig mellan olika trossamfund.
-
- Förtätningen av städer har lett till förändringar i stadsrummets funktioner.
 - Begravningsplatsen fyller idag funktionen av ett offentligt rum.
 - Begravningsplatsen tillhör stadens grönstruktur.

SLUTSATSER

Vilken funktion har dagens begravningsplatser?

Begravningsplatserna fungerar idag som vilorum för de döda men också som en plats för sorg och eftertanke. Utöver funktionen som andlig plats verkar begravningsplatsen som ett offentligt rum och som en del av grönstrukturen i stadsmiljön.

Traditioner som är kopplade till den svenska historien kommer alltid att ligga till grund för framtida utveckling. Kulturarvet som på många sätt är skyddat i svensk lag kommer med influenser från nya kulturer och religioner att påverkas och förändras. Utvecklingen av begravningskulturen går att koppla till dessa förändringar men också till den utveckling som skett i samhällsstrukturen.

Vi möter idag allt fler människor som tillhör andra kulturer och religioner än vår egen. Det är därför viktigt att som planerare skapa förståelse för de krav som ställs från olika trossamfund gällande begravningsplatsernas utformning. Även de förändringar i stadsmiljön som medför att begravningsplatserna får en allt mer betydande roll som offentligt rum måste tas i beaktande vid stadsplanering.

Förståelsen och respekten mellan olika befolkningsgrupper ökar då människor interagerar men även om det är viktigt att möta människor med skild trosuppfattning är det också viktigt att få utveckla en gemenskap med likasinnade.

Med en förståelse för att fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, kulturella och estetiska värden måste utvecklas parallellt för en hållbar framtid valde jag ändå att endast lyfta de sociala och kulturella aspekterna i detta arbete för att skapa en förståelse för dessa frågor i planeringsprocessen. Resultatet av bakgrundsstudierna är därför inriktat på sociala och kulturella betydelser för samhällets utveckling.

De utgångspunkter som identifierades under *Bakgrundsstudierna* beskriver tillsammans dagens mångkulturella begravningsplats och utgör därför förutsättningarna för utveckling av den svenska begravningskulturen.

PLATSBESÖK

För att realisera de utgångspunkter jag identifierade under mina bakgrundstudier valde jag att besöka ett antal begravningsplatser. Nedan följer en presentation av dessa platser där jag inleder med en kort information om respektive stad. Stadsinformationen ska förmedla en bild av hur stor staden är, hur befolkningsstrukturen ser ut samt hur begravningsplatserna är organiserade. Därefter delges fakta om respektive begravningsplats innan jag belyser mina egna upplevelser genom att beskriva dagens situation och i vilken utsträckning begravningsplatsen kan uppfattas integrerande.

MALMÖ

Malmö är Sveriges tredje största stad med en befolkning på drygt 300 000 invånare. Av dessa är ca 30 % födda utomlands. De största invandrargrupperna kommer från Irak, Danmark, före detta Jugoslavien, Polen och Bosnien Hercegovina. Det finns över 170 olika länder representerade i staden. (Malmö Stad 2012)

I Malmö finns 15 stycken begravningsplatser där jag enligt de tidigare beskrivna utvalsmetoderna valde att fokusera på Östra kyrkogården samt S:t Pauli kyrkogårdar.

S:T PAULI KYRKOGRÅRDAR

S:t Pauli kyrkogårdar består av tre mindre begravningsplatser belägna i centrala Malmö. Den första av dessa tre började anläggas 1870. Ytan på de sammanlagda begravningsplatserna uppgår till ca 0,25 km² (Eniro 2013). På S:t Pauli kyrkogårdar finns allmänna gravplatser, minneslund samt i anslutning till området även en enskild judisk begravningsplats. Inom området återfinns även ett begravningskapell. (Svenska kyrkan 2012a)

Begravningsplatsen ligger i en hårdgjord stadsmiljö som har många människor i rörelse både till fots, på cykel och i bil. Stadens puls är märkbar också på begravningsplatsen där många människor ser ut att använda området till rekreation eller som transportsträcka mellan två punkter. På området finns mycket vegetation vilket mjukar upp den annars så hårda stadsmiljön och får området att upplevas rofyllt. Gräsmattor finns men i begränsad mängd.

Begravningsplatsen är som tidigare sagts uppdelad på tre mindre områden vilka alla skiljs åt av större vägar. Även den judiska begravningsplatsen får ses som en separat del av anläggningen. Den judiska begravningsplatsen har egen entré men det går trots detta att ta sig mellan de kristna och judiska delarna via stigar. De kristna områdena har flera olika entréer. Vagnätet består av stråk i olika storlek men de är alla lagda i ett tydligt rutnät.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Vid mitt besök på begravningsplatsen upplevde jag att den kulturhistoriska traditionen bland annat fanns representerad i form av ett högt staket. Inhägnaden symboliserar dels övergången mellan stadens hektiska puls och begravningsplatsens rofyllda andlighet men fungerade förr även som skydd mot djur (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991).

Centrala gravvårdskommittén (2007) har tagit fram *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* där det bland annat framgår att gjutjärnsstaket i gravvården är skyddsvärda eftersom de starkt förmedlar svenskt kulturarv. Flera gravvårdar med gjutjärnsstaket fanns inom området liksom andra smideselement som också visade på gammalt traditionellt konsthantverk.

En inhägnad begravningsplats med träd i rader visar på ett kulturhistoriskt arv som är värt att bevara till framtida generationer. Ett neutralt konstverk markerar entréen och främjar en mångkulturell begravningsplats.

Trädrader och alléer följde i stort sätt alla vägar på begravningsplatsen. Träd fungerar som viktiga inslag i kulturhistoriska miljöer och ”ingår ofta i begravningsplatsernas arkitektoniska helhet” (Länsstyrelsen Hallands län 2008). Trädrader och alléer leder besökaren framåt men bidrar också till en grön och lummig miljö i den annars hårdgjorda stadsmiljön.

Jag uppfattade begravningsplatsen som en mångkulturell plats men då den judiska delen var avskild från resten av området går det inte att säga att den fungerar som

ett integrerande element. Förutom judiska gravar fanns en uppsjö av rikt smyckade gravar med flertalet olika symboler. Vid den norra entrén möttes jag som besökare av ett neutralt konstverk.

Då jag besökte begravningsplatsen hade den första snön precis kommit och jag såg en kvinna ta sig fram på skidor längs gravarna. Även personer som joggade fanns inom området men framför allt såg jag människor som var på väg någonstans och bara passerade igenom gåendes eller på cykel.

Personlig utsmyckning av gravvårdar visar på att flera olika kulturer och religioner finns representerade på begravningsplatsen.

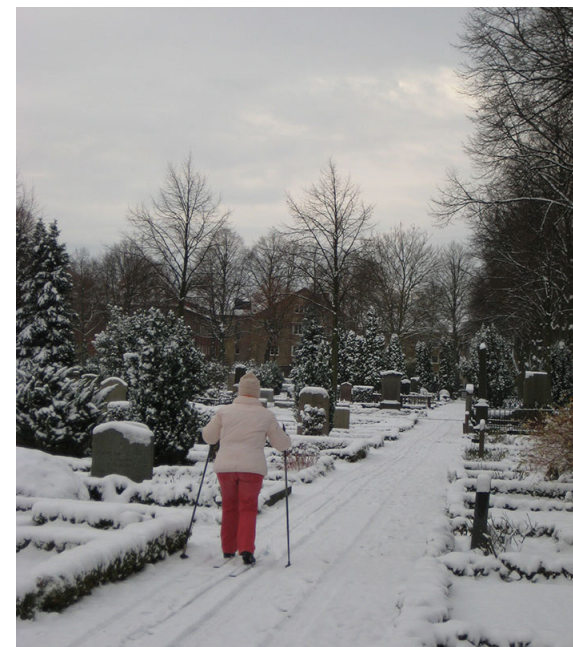
Judiska begravningsplatsen ligger i anslutning till andra gravkvarter men eftersom området är avgränsat uppfattas det inte främja begravningsplatsens integrerande effekt.

Gjutjärnsstaket är en del av det som anses vara extra värdefullt och värt att bevara på svenska begravningsplatser. En trädrad syns som fond framför stadens byggnader och verkar avgränsande.

Informationstavla som ej uppmuntrar allmänheten till att bruka begravningsplatsen som offentligt rum.

Skidåkare på begravningsplatsen visar dock att området ändå används för rekreation.

Östra kyrkogården som är Malmös största begravningsplats invigdes 1921. Anläggningen är ca 0,50 km² till ytan (Eniro 2013) och känd för sin arkitektur. Sigurd Lewerentz som ritade området gav dels begravningsplatsen strängt regelbundna former med klippta häckar och formbeskurna träd men också delar med mer friväxande växtmaterial och sammanhängande gräsmattor. Begravningsplatsen omfattar allmänna gravplatser, minneslund, kistlund, askgravplatser, katolska och ortodoxa gravplatser samt i anslutning till området judiska och muslimska begravningsplatser. På området hittas också en kapell- och krematorieanläggning samt tre fristående kapell. (Svenska kyrkan 2012b)

Begravningsplatsen är stor till ytan och det är svårt att få en bra överblick. Området har ett flertal entréer där också fordon får köras in men dessa ska sedan parkeras på anvisade platser. Vägar i olika storlek och med olika markmaterial lagda i rutnätsmönster täcker stora delar av anläggningen och skyltar visar tydligt hur besökaren ska hitta sin väg. Trots stadens platta markyta har landskapet här till viss del formats så nivåskillnader kan avläsas.

Begravningsplatsen består av tre större delar där den kristna delen är uppdelad i två mindre områden på grund av sin utformning. Förutom den kristna delen finns även en muslimsk och en judisk del på begravningsplatsen men dessa är tydligt skilda ifrån varandra. De tre delarna separeras med hjälp av vägar, friväxande träd, klippta höga häckar, staket, markerade entréer samt ett stort kompostområde. Känslan som infinner sig är att dessa tre områden inte tillhör samma begravningsplats. Som utomstående känns denna situation olustig då det känns som att göra intrång vid inpassering till annan religions område.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Även på Östra Kyrkogården såg jag träd i rader. Vissa träd var hamlade så att det gick att se under kronorna vilket gynnar eventuella möten med andra kulturer och religioner. Hängande träd fanns också representerade på begravningsplatsen vilka till utseendet ger ett något sorgsnare intryck än andra arter och används därför ofta på begravningsplatser.

Tårbjörk Betula pendula 'Youngii' med sorgset utseende är ett väl använt träd på svenska begravningsplatser.

Jag upplevde Östra kyrkogården som en tydligt uppdelad plats med en kristen del, en muslimsk del och en judisk del. Områdena var separerade av bland annat vägar, höga häckar och stängda grindar. Trots det något ovälkomnande intrycket fanns inga skyltar eller liknande som nekade människor tillträde. Eftersom begravningsplatsen hade tydligt markerade områden uppfattades marken dem emellan som något bortglömd. Inga gemensamma ytor var utformande.

Hamlade träd i allé visar på kulturhistoriska traditioner och gynnar en visuell kontakt med andra besökare då siktlinjer finns under kronorna.

Judisk gravvård med stenar som av besökare placeras på gravvården för att visa respekt och hedra den döde.

Ett ovälkommande entréområde med den judiska begravningsplatsen till vänster i bild och den muslimska till höger.

Muslimsk begravningsplats där en traditionell utformning med gravmarkeringar förekommer men också en mer modern utsmyckning med blommor och ljus.

Entrén till den judiska begravningsplatsen signalerar att alla inte är välkomna då både grind och häck måste passeras.

JÖNKÖPING

Jönköping är en medelstor svensk stad med en kommunbefolkning på ca 130 000 invånare. 14 % av befolkningen i kommunen är födda utomlands. (Regionförbundet Jönköpings län 2012)

I Jönköping finns sex begravningsplatser där jag valde att fokusera på Skogskyrkogården samt Östra kyrkogården.

ÖSTRA KYRKOGRÅDEN

Östra kyrkogården har sitt ursprung på 1600-talet och har idag fått en långsträckt och oregelbunden form då området bland annat begränsas av vägar, järnväg och bebyggelse. Anläggningen tar ca 0,12 km² mark i anspråk (Eniro 2013). Begravningsplatsen omfattar traditionella kist- och urngravar men också kistlund och urngravar med gemensam gravvård samt ett muslimsk gravkvarter. På området finns också ett gravkapell. (Svenska kyrkan Jönköping 2012a)

För att vara centralt belägen i staden upplevs Östra kyrkogården vara förhållandevis grön och lummig. Markytorna består till stor del av gräs och träd och buskar växer frodigt på området. Området är kuperat och begränsas i norr av en brant, i söder av järnvägen och i öster av Hermansvägen. Begravningsplatsen påverkas därför av buller från bil- och tågtrafik. Även inne på området märks bilarna av då fordonstrafik är tillåtet på hela området.

Begravningsplatsen har fyra entréer var av den ena går direkt till den muslimska delen. Det muslimska området är placerat i utkanten av begravningsplatsen och är avskilt från övriga delar med hjälp av en hög häck.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Förutom gjutjärnsstaket beskriver Centrala gravvårdskommittén (2007) även andra kulturhistoriskt värdefulla element på begravningsplatsen. Till exempel ska samtliga gravvårdar tillverkade före mitten av 1800-talet bevaras eftersom stenar och kors då var hantverksprodukter och inte serietillverkade objekt. Även unika gravvårdar är skyddsvärda liksom gravvårdar representativa för sin tid samt gravvårdar som ingår i speciellt utformade delar av begravningsplatsen. Gravvårdar av speciella material eller med ålderdomlig dekor som till exempel yrken eller titlar bör också bevaras vilket kan ses på de flesta begravningsplatser.

Fristående klockstaplar tillhörande Svenska kyrkan återfinns på många begravningsplatser. Skyddsvärda och ofta kulturminnesmärkta.

Jag upplevde Östra kyrkogården som mångkulturell men den muslimska delen var avgränsad med en hög häck och hade egen ingång. Gravarna var orienterade så att de döda var vända mot Mecka. Angselius berättade att det finns en ”stenbår” på området där muslimerna lägger den döde för en sista ceremoni innan gravsättningen.

Den centralt placerade begravningsplatsen var bullerutsatt men jag upplevde ändå området som fridfullt och grönt. Området hade uppvuxen vegetation och en stor anlagd damm.

Parkliknande område med damm på Östra kyrkogården främjar stadens offentliga liv. Begravningsplatsen fungerar idag som rekreationsområde och mötesplats på grund av läget i staden.

Muslimsk ”bårsten” visar på traditioner som för många är främmande. Olika traditioner framställer en anpassningsbar begravningskultur.

Gjutjärnsstaket med gravsten som visar på ett traditionellt hantverk.

Det muslimska begravningsområdet är uppmärkt och avgränsat med hjälp av häckar och upplevs inte som en del av begravningsplatsen.

Jönköpings största men också yngsta begravningsplats heter Skogskyrkogården och är anlagd 1941.

Begravningsplatsen består till stor del av skogsmark med 8-10 m djupa istidsgrutor. På begravningsplatsen som täcker ca 0,26 km² markyta (Eniro 2013) finns bland annat kist- och urngravar, minneslund samt gravkvarter med gemensam gravvård. På området finns också en kapell- och krematorieanläggning. (Svenska kyrkan Jönköping 2012b)

Området som är extremt kuperat består till stor del av uppvuxen barrskogsvegetation. Vid huvudentrén välkomnas besökaren av tårbjörkar *Betula pendula* 'Youngii' och kan sedan följa vägen söder ut genom en allé av serbisk gran *Picea omorika* innan allén tvärt slutar framför ett tio meter högt kors. Väster om detta monument finns begravningskapellet som också är utsmyckat med det kristna korset. Utöver dessa kors som ger området en mycket speciell känsla upplevs begravningsplatsen mångkulturell då många gravar är rikt och varierat smyckade. Flera av gravskicken till exempel minneslundan, kolumbariet och hyrstenarna är på olika sätt avgränsade vilket gör att platserna upplevs som isolerade öar. Det är svårt att få en helhetskänsla för platsen även om den speciella topografin och skogen finns överallt.

Området är omgärdat av ett staket. Begravningsplatsen har två entréer vilka båda är anpassade för gångtrafikanter, cyklister och bilar. Fordon får framföras på området vilket kan upplevas störande då motorljud hela tiden hörs. Skogskyrkogården har många besökare och det är inte bara människor som besöker gravar som befinner sig på området utan också människor som promenerar, rastar hunden eller tränar. Området känns levande och funktionellt.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Skogskyrkogården var enligt mig anlagd i befintlig skogsmiljö och hade därför många naturlika inslag som skogsvegetation, varierad topografi och stigar. Som jag tidigare nämnde var begravningsplatsen omgärdad av ett staket och i anslutning till entrén fanns tårbjörkar.

På grund av den speciella höjdvariationen uppstod naturliga slänter där gravar var anlagda i rader med utsikt mot bland annat anlagda dammar. Vatten är ett element som ofta förekommer på begravningsplatser eftersom det anses vara renande och rogivande (Berglund 1994). Berglund (1994) menar att vattnet aldrig får vara stillastående utan måste alltid vara i rörelse och kännas friskt oavsett om det är en damm eller ett vattendrag.

Trots den korsdominerande entrén uppfattade jag begravningsplatsen som mångkulturell. Eftersom gravar med olika språk, symboler och utsmyckning låg blandat upplevde jag också att begravningsplatsen fungerade som ett integrerande element i samhället.

Entrén till Skogskyrkogården består av en bred väg anpassad för bilar, cyklister och gående.

Gravar i slänt ned mot en anlagd damm. Området är rofyllt med fria siktlinjer där besökare kan iaktta varandra.

Gravvårdar med blandad utsmyckning visar på en mångkulturalitet.

Entrén till Skogskyrkogården med ett tio meter högt kors i siktlinjen. Korset är en starkt kristen symbol och dominerar landskapet i entréområdet vilket kan verka stötande för icke-kristna besökare.

Begravningsplatsen användes inte bara av gravbesökare utan också av joggar och människor som rastade sina hundar. Parkeringsplatser inne på begravningsplatsen gjorde området lättillgängligt men medförde också att bilar hela tiden fanns i rörelse vilket störde fridfullheten.

E K S J Ö

Eksjö är en liten stad i Jönköpings län med en kommunbefolkning på drygt 16 000 invånare där 9 % är födda utomlands (Regionförbundet Jönköpings län 2012).

Eksjö har tre begravningsplatser där jag fokuserade på de två som idag används aktivt. Fram till 1842 begravdes Eksjöborna kring kyrkan men idag är det Skogskyrkogården samt S:t Lars kyrkogård som används.

S : T L A R S K Y R K O G Å R D

S:t Lars kyrkogård är placerad i centrala Eksjö och är ca 0,03 km² stor (Eniro 2013). På begravningsplatsen finns kistgravplatser, urngravplatser, minneslund och askgravlund samt ett gravkapell där endast kristna begravningsgudstjänster genomförs. (Svenska kyrkan 2012c)

Begravningsplatsen är uppdelad i tre delar där den största av dem är hårdgjord och de andra två gräsbeklädda. Det stora området har grus som markmaterial, ett fåtal större träd samt många äldre gravar. Den största av de två gräsbeklädda delarna har förutom grönt på marken även buskar av olika storlek. Denna del har fler yngre gravrätter som till ytan också är betydligt mindre än de som är placerade på den hårdgjorda delen. Det minsta området är avgränsat med hjälp av en hög häck och upplevs också något nedsänkt. Platsen inrymmer en minneslund men också ett antal urngravar.

Muren som omgärdar området utestänger mycket buller från den trafikintensiva miljön och skapar en lugnare och mer fridfull plats. Utanför upplevs muren dock hotfull och bjuder inte in till besök. Fem

entréer kan hittas i muren och dessa används enbart av fotgängare. Mitt på begravningsplatsen återfinns ett begravningskapell. Både kapellet och huvudentrén pryds av stora guldkors men i övrigt återfinns få symboler. De gröna inslagen utgörs av ett antal större träd, flertalet buskar, några klippta gräsmattor och i anslutning till minneslundan en vattenspegel.

Det är svårt att som besökare komma till ro då platsen känns allt för öppen och få sittplatser erbjuds i skyddade lägen. Området upplevs vara offentligt, välorganiserat och opersonligt.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Jag uppfattade att möjligheten till insyn var begränsad då begravningsplatsen var muromgärdad. Huvudentrén var markerad med kors medan sidoentréerna hade neutral utsmyckning i form av bladverk. Trots att begravningsplatsen endast erbjuder kristna gravar anser jag att korset inte bör dominera utan konstverk och utsmyckning på offentliga platser kan utformas mer neutralt. Detta för att alla människor oavsett trosinriktning ska känna sig välkomna till samtliga begravningsplatser. Ingen koppling till det mångkulturella samhället kunde göras.

Många av gravvårdarna var gamla och hade inskriptioner med titlar och yrken samt staket vilket gör att de var av kulturhistoriskt intresse.

Begravningsplatsen uppfattades inte som ett rum för eftertanke utan som en genomfartsled då begravningsplatsen låg mellan centrum och villaområdena i de norra stadsdelarna. Utformningen av platsen upplevdes opersonlig och även om sittplatser fanns uppfattade jag dem som otrygga då området kändes alltför öppet.

Kontraktsposten Starks grav på S:t Lars kyrkogård är ett kulturhistoriskt minne och därför skyddsvärt.

Nordsydlig passage genom begravningsplatsen som upplevs öppen och otrygg då den breda grusgången endast är till för gående.

Sittplatser placerade utan egentligt skydd till exempel mitt i gången vid ett träd kan upplevas otrygga och lockar inte till vila.

Den muromgärdade begravningsplatsens huvudentré är utsmyckad med guld kors vilket visar på att endast kristna är begravda inom området.

SKOGSKYRKOGRÅDEN

Skogskyrkogården tar ca 0,28 km² mark i anspråk (Eniro 2013). Skogskyrkogården har liksom S:t Lars kyrkogård kistgravplatser, urngravplatser, minneslund och askgravlund men på Skogskyrkogården finns även särskilda begravningsplatser för muslimer samt för människor som inte tillhör något trossamfund. På området finns ett kapell som kan upplåtas till alla typer av begravningsceremonier. (Svenska kyrkan 2012c)

Skogskyrkogården är anlagd i befintlig skogsmark i utkanten av Eksjö intill två större riksvägar. Tillfartsvägen fungerade tidigare som genomfartsled men är numera en återvändsgata. Inga andra verksamheter finns på denna del av gatan. Vagnätet på området består dels av större asfalterade vägar anpassade för biltrafik men också mindre asfalterade vägar för gångtrafikanter och cyklister samt smala rörelsestråk för gående i naturmark. Området har två entréer vilka båda är anpassade för gångtrafikanter, cyklister och bilar. På området återfinns en mindre anlagd damm med tillströmmande bäck.

Begravningsplatsen har en enkel och friväxande miljö som upplevs välkomnande och trygg. Huvudentrén ger dock ett hårt intryck då grindstolparna är av sten, marken asfalterad och passagen stor i förhållande till platsens skala. Kapellet som är placerat i mitten av området ses ej från vägen men väl framme vid byggnaden märks korset på taket. Söder om kapellet fanns ett större öppet område vilket bland annat fungerar som minneslund.

Analys utifrån arbetets utgångspunkter

Skogskyrkogården var mångkulturell men det muslimska området var avgränsat med hjälp av en hög häck. Jag upplevde den muslimska delen som isolerad

Kapellet på Skogskyrkogården är utsmyckat med ett kors trots att kapellet är till för alla oavsett trostillhörighet.

Det muslimska begravningsområdet är avgränsat med en granhäck och känns olustigt då endast ett fåtal gravar är ianspråkstagna.

då den ligger inne på Skogskyrkogården där allt annat var väldigt öppet. Kapellet som kan användas av alla religioner hade ett kors på taket vilket egentligen var den enda symbol som hittades på begravningsplatsen.

Vägnätet var tydligt uppdelat efter storlek vilket medförde en harmonisk känsla då jag förstod var jag kunde gå eller rättare sagt var bilarna inte kunde köra. Ett fåtal bilvägar fanns i området samt ett flertal bredare gång- och cykelvägar men också ett antal stigar som löpte genom skogen likt genvägar. Flera sittplatser fanns på begravningsplatsen och vid minneslunden fanns ett större område med damm anlagt för kontemplation.

Symbolbefriad huvudentré med en bred och öppen hårdgjord väg anpassad för fordonstrafik.

Gång- och cykelvägarna dominerar vägstrukturen. De är hårdgjorda och ca 3 m breda.

Minneslunden med utsikt över ett parkliknande område ger vackra utblickar.

Upptrampade stigar kan fungera som genvägar mellan olika hårdgjorda stråk men också som flyktvägar vid ovälkomna möten.

SAMMANFATTNING

PLATSBESÖK

Malmö

Jönköping

Eksjö

LÄRDOMAR

- Inom alla religioner finns mer eller mindre troende individer. De flesta accepterar att bli begravda enligt svenska traditioner på allmänna begravningsplatser och nöjer sig med rätten att endast smycka graven.
- Idag finns möjlighet för muslimer, judar och ortodoxt troende att bli begravda enligt egna traditioner i avgränsade områden vilket medförde att vissa begravningsplatser upplevdes som uppdelade.
- Den planering av till exempel infrastruktur som fanns på besökta begravningsplatser inbjöd överlag inte till möten med människor med annan kulturell eller religiös bakgrund.
- Det var stora skillnader i placering av gravar och utsmyckning av gravvårdar.
- Symboler påverkar besökarens upplevelse.
- Flera begravningsplatser fungerade som offentliga stadsrum. Dels sågs människor promenera, springa och åka skidor på begravningsplatserna men de allra flesta passerade bara igenom områdena på väg från punkt A till punkt B.

SLUTSATSER

I vilken utsträckning fungerade de integrerande aspekterna på dessa platser?

Jag uppfattade generellt inte begravningsplatserna som integrerade då framför allt de muslimska och judiska gravkvarteren ligger avskilda. Flera områden hade separata entréer vilket minimerade chans till spontana möten. Även om det är viktigt för människor att utveckla känslan av att tillhöra en grupp likasinnade upplever jag det begränsande ur ett integrerande perspektiv. Jag förstår svårigheten med att ta alla enskilda åsikter i beaktande vid utformning av en mångkulturell begravningsplats som ska verka integrerande för samhället men jag hävdar att det går att förbättra dagens situation. Skogskyrkogården i Jönköping upplevdes mångkulturell och integrerande eftersom inga avgränsningar fanns och besökarna fick därför möjlighet att ta del av andra kulturer och religioner. Då begravningsceremonierna är viktiga händelser i samtliga kulturer och religioner skulle ett gemensamt stadsrum medföra fler möten, ökad förståelse och respekt.

Jag upplevde genomtänkta strukturella lösningar i framför allt vägplaneringen som viktiga för en mångkulturell begravningsplats eftersom det skapade en hierarki bland trafikanterna och medförde trygghet. På Skogskyrkogården i Eksjö framfördes större fordon på anvisade vägar medan gående och cyklister hade fler mindre vägar att välja på. En lugnare omgivning med ett mindre antal rörelser skapade plats för möten men också för att sitta ned i lugn och ro.

MÖJLIGA UTVECKLINGSSCENARIER

Vår historia och det svenska kulturarvet styrde tidigare delvis hur begravningsplatserna utformades och placerades. Med nya influenser och förändrade livsstilar ställer vi andra krav på vår omgivning och begravningsplatsen har därför också fått en ny roll. Utifrån den situation vi befinner oss i och som beskrevs i tidigare avsnitt kommer jag nu att presentera tre möjliga utvecklingsscenarier. Dessa utvecklingsscenarier är kvalitativt åtskilda och är ett resultat av mina litteraturstudier, samtal och platsbesök.

Jag valde i denna del av arbetet att undersöka ytterligheter i planering och utformning av begravningsplatser för att se åt vilket håll det är lämpligt att styra utvecklingen. I ena änden av utvecklingsspektret hittar vi en begravningsplats där alla oavsett trostillhörighet får uttrycka sig själva och sina åsikter med kravet att platsen ej ska vara uppdelad utan blandad. I andra änden återfinns en neutral begravningsplats där inga personliga uttryck går att avläsa eftersom alla gravar ser likadana ut. Mot dessa två ställs en begravningsplats som går att likna vid de begravningsplatser vi idag hittar i våra städer alltså en begravningsplats som är uppdelad på ett sådant sätt att varje enskilt trossamfund som så önskar kan kontrollera en avgränsad del av begravningsplatsen.

Jag anser att förutsättningarna för en fungerande mångkulturell begravningsplats är att planera och möjliggöra utrymme för utveckling av de redan konstaterade utgångspunkterna tradition, mångkulturalitet och principerna för ett offentligt rum. För att kunna bedöma i hur stor grad begravningsplatsen verkar som ett integrerande rum i samhället genomfördes en enklare form av SWOT

analys för varje enskilt scenario. Jag tog hänsyn till PEBOSCA i min analys där människors relationer framhålls som viktiga liksom vikten av en blandad samhällsstruktur där egna och gemensamma identiteter kan utvecklas parallellt. Även utveckling av människors olika kulturella och religiösa traditioner och ceremonier är av stor vikt för ett hållbart samhälle.

VARANNAN - GRAV - PRINCIPEN

Det första utvecklingsscenariot kallar jag för *Varannan-grav-principen* då tanken är att gravar tillhörande samma trosinriktning inte placeras jämte varandra utan blandas med andra kulturer och religioner. De trosinriktningar som återfinns på begravningsplatsen ska kunna hittas överallt och inte endast på särskilda gravkvarter. Gravrättsinnehavarna får själva smycka sina gravplatser med blommor, symboler eller annat som de finner lämpligt men området förvaltas av en gemensam aktör till exempel en kyrkogårdsförvaltning.

Varannan-grav-principen där de olika färgerna symboliserar olika trosinriktningar.

Begravningsplatsen blir personlig med tanke på att alla oavsett trostillhörighet får smycka gravarna med vad de finner lämpligt. Känslan besökaren får är att ingen skillnad har gjorts mellan olika trossamfund och inga tydliga gränser har dragits. Upplevelsen ska vara att alla hör hemma lika mycket var som helst på området. Vi tillhör alla samma samhälle och då vi under vår livstid lever integrerat ska heller ingen skillnad göras i graven.

STYRKOR

- Det svenska kulturarvet kan bevaras och föras vidare till kommande generationer liksom de traditioner som erhålls från nya kulturer och trossamfund.
- De framtida begravningsstraditionerna skapas tillsammans i ett färgstarkt samhälle.
- Det mångkulturella samhället gynnas eftersom alla får möjlighet att uttrycka sig själva och sin trosinriktning genom att bland annat smycka graven på ett personligt sätt.

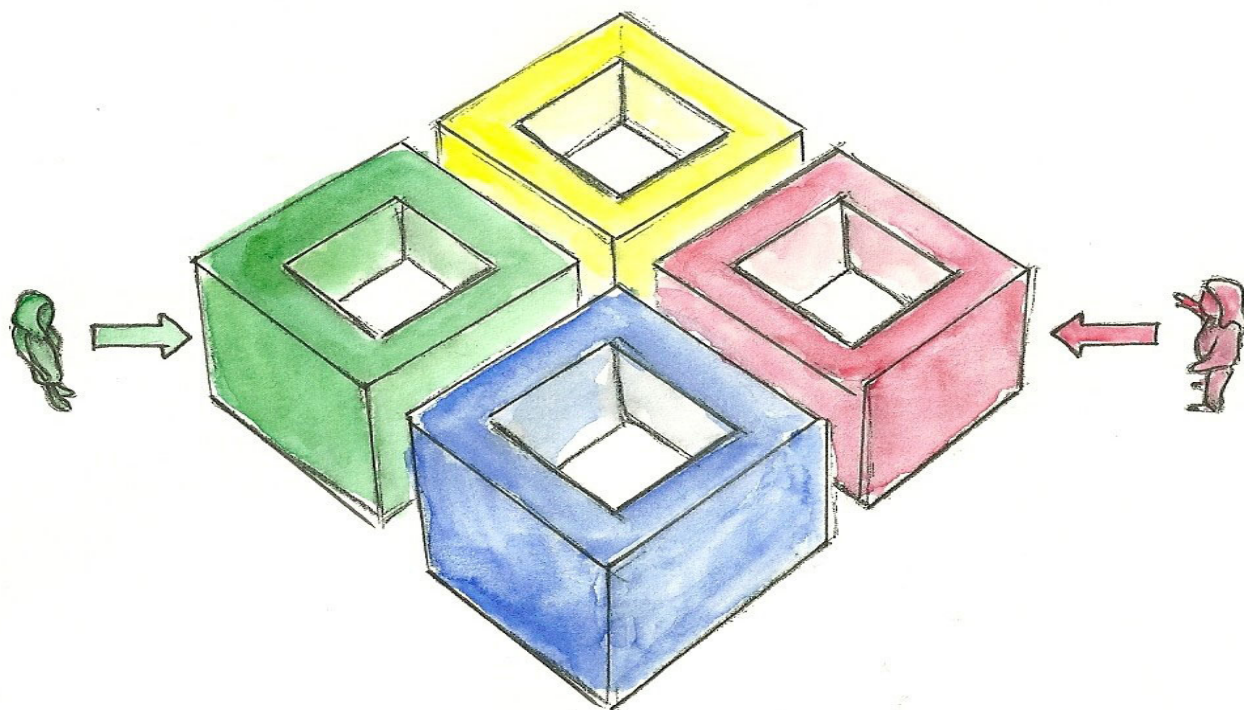
- Genom att lära känna främmande kulturer och religioner skapas förståelse hos människor och toleransen i samhället ökar.
- Känslan av att alla är lika mycket värda medför att ingen behöver känna sig utanför.
- En begravningsplats planerad enligt *Varannan-grav-principen* upplevs som ett enda homogent område och inte uppdelat i mindre segment.
- Ingen speciell anpassning av begravningsplatsen behöver ske eftersom avlidna kan placeras var som hels oavsett trosinriktning.

SVAGHETER

- Det finns en risk att människor påverkar varandra så att en likformighet utvecklas på dessa annars så färgstarka begravningsplatser. Det mångkulturella kulturarvet skulle om detta blev verklighet utvecklas till ett opersonligt fenomen som många skulle få svårt att identifiera sig med.
- Särskilda önskemål från enskilda trossamfund kan ej tas i beaktande då alla avlidna ska kunna begravas var som på begravningsplatsen. Detta innebär att vissa trossamfund skulle behöva försaka delar av sina traditioner.
- Utsattheten av att inte känna tillhörighet med likasinnade inom samma trossamfund kan skapa en känsla av otrygghet. Den rädslan kan leda till att människor inte vågar uttrycka sig vilket kan leda till en alltför neutral begravningsplats utan personliga uttryck.
- Om det opersonliga tar över och människor inte längre kan identifiera sig med detta rum förlorar området sin karaktär. Begravningsplatsen tappar då inte bara sin funktion som plats för sorg och eftertanke utan också den generella rollen som offentligt rum för alla samhällsmedborgare.

UPPDELADE BEGRAVNINGSPLATSER

I utvecklingsscenariot *Uppdelade begravningsplatser* bestämmer varje trossamfund över var sin del av en gemensam begravningsplats. Begravningsplatsen är fysiskt uppdelad och ofta är de olika delarna rumsligt avgränsade men öppna för alla. Då varje del har minst en sida vänd mot omgivande marker kan besökare komma in på begravningsplatsen utan att passera något annat trossamfund. Övergripande regler finns och gemensamma marktytor samt trädvård och liknande sköts av en och samma förvaltare. Ansvar för utsmyckning, ordning och organisation inom respektive del på begravningsplatsen ligger hos respektive trossamfund.

På denna typ av begravningsplats kan varje trossamfund ostört utveckla sina traditioner och känslan av att tillhöra en grupp likasinnade blir därför stark. Besöker du begravningsplatsen är det inte säkert att du uppfattar att området omfattar olika trosinriktningar då det inte är säkert att du som besökare besöker mer än del av området. Som gravrättsinnehavare behöver du endast vara i kontakt med ditt eget trossamfund.

STYRKOR

- Det enskilda trossamfundets historiska och kulturella arv bevaras och utvecklas eftersom dessa frågor enklare kan hanteras då varje trossamfund har sitt eget avgränsade område.

Uppdelade begravningsplatser där de olika färgerna symboliserar olika trosinriktningar.

- De historiska lämningar som idag kan ses på våra begravningsplatser och som är skyddade enligt lag bevaras eftersom nyutformade områden kan placeras i förhållande till dessa.
- Traditioner bevaras och utformas i diskussion med likasinnade eftersom ingen djupare kontakt behöver tas med andra trossamfund. Varje trossamfund utvecklas för sig och grupptillhörigheten inom respektive trossamfund stärks.
- Särskilda önskemål från enskilda trossamfund kan tas i beaktande eftersom de avlidna begravs i ett för trossamfundet anpassat område.
- Precis som tidigare nämnts får människor även här möjlighet att uttrycka sig själva och sin trosinriktning genom att bland annat smycka gravstenen på personliga sätt.
- Trots att begravningsplatsen är segregerad verkar varje enskild del som ett offentligt rum och är öppet för alla. Människor tillhörande samma trosinriktning kan mötas genom att besöka begravningsplatsen samtidigt.

SVAGHETER

- Vår gemensamma framtid riskerar att upplevas allt mer exkluderande då varje del av begravningsplatsen kontrolleras och utvecklas av respektive trossamfund.
- Det svårt för mig att säga att begravningsplatsen är mångkulturell eftersom de olika trossamfunden inte behöver ta del av varandras verksamheter på grund av den fysiska uppdelningen. Integration innebär ett interagerande.
- Även om begravningsplatsen är öppen för alla finns en risk att gravrättsinnehavare endast besöker sin del av begravningsplatsen och därför inte kan ta del av andra kulturer och religioner.
- Det finns också en risk att besökare inte känner sig välkomna då de inte är en del av gruppen som skapat platsen.

L I K A - F Ö R - A L L A - P R I N C I P E N

Utvecklingsscenarioet *Lika-för-alla-principen* betyder att alla människor oavsett trosinriktning får likadan begravning och utformning av gravplats. Människor kan inte med gravsten, utsmyckning, språk eller symboler visa sin tillhörighet eftersom inga personliga utsmyckningar återfinns på gravplatsen. Utformningen av begravningsplatsen kontrolleras genom svensk lag och förvaltas av en och samma aktör.

Begravningsplatsen förmedlar en känsla av anonymitet då inga personliga avtryck finns men platsen signalerar samtidigt alla människors lika värde. Liksom i *Varannan-grav-principen* uttrycks här en känsla av att ingen skillnad har gjorts mellan olika trossamfund eftersom samma regler gäller för alla. Upplevelsen ska vara att alla hör hemma lika mycket var som helst på området.

STYRKOR

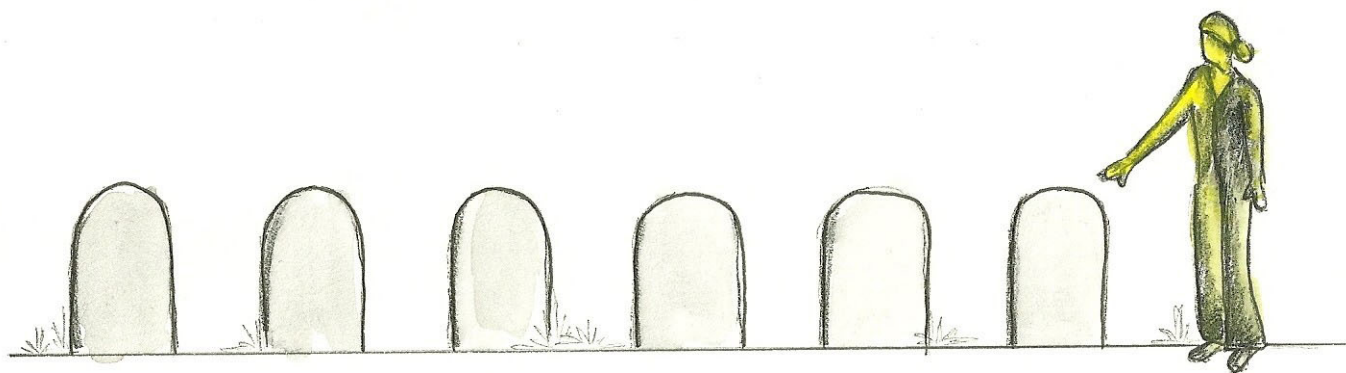
- En tydlig gemensam historia skapas om än väldigt opersonlig.
- Känslan av att alla är lika mycket värda medför att

ingen behöver känna sig utanför. Likformigheten minskar risken för rasism och utanförskap.

- Eftersom inga avgränsade områden existerar upplevs begravningsplatsen öppen och välkomnande.

SVAGHETER

- En gemensam tradition är också en tradition men den individuella friheten att kunna påverka historien försvinner. Individens avtryck i historien går förlorad genom *Lika-för-alla-principen*.
- Bristen på identitet skapar en rotlöshet hos samhällsmedborgarna som är svår att kontrollera genom ytterligare planering.
- Mångkulturalitet finns ej då uttrycket i utformningen är detsamma för alla. Inga individuella uttryck tillåts på begravningsplatsen vilket medför en homogenitet i begravningskulturen.
- Det formella uttrycket skapar inte lugna och rofyllda platser för allmänheten.
- Opersonliga områden upplevs inte attraktiva och lämnas orörda vilket motarbetar medborgarnas känsla av att kunna identifiera sig med sin stad.

Lika för alla där inga färger behövs för att påvisa olika trosinriktningar då dessa inte går att avläsa.

SAMMANFATTNING

MÖJLIGA UTVECKLINGSSCENARIER

Varannan-grav-principen

LÄRDOMAR

- De svenska traditionerna bevaras samtidigt som utveckling sker då alla kan uttrycka sig på liknande sätt oavsett trostillhörighet.
- Särskilda önskemål från enskilda trossamfund kan ej tas i beaktande.
- Ingen behöver känna sig utanför men samtidigt finns en risk för utsatthet.

Uppdelade begravningsplatser

- De enskilda trossamfundens historiska och kulturella arv bevaras och utvecklas parallellt ej gemensamt.
- Särskilda önskemål från enskilda trossamfund kan tas i beaktande då varje trossamfund ansvarar för var sitt område av begravningsplatsen.
- Begravningsplatsen kan upplevas exkluderande.

Lika-för-alla-principen

- Alla är lika mycket värda och likformigheten minskar risken för utanförskap.
- Den individuella friheten går förlorad och begreppet mångkulturalitet existerar ej då uttrycket i är detsamma för alla.
- Det formella formspråket skapar inte lugna och rofyllda platser.

SLUTSATSER

Varannan-grav-principen och *Uppdelade begravningsplatser* framstod båda som bättre lämpade alternativ för hållbar utveckling av begravningsplatsen då de framhåller styrkan i det mångkulturella och vikten av människans rätt till eget uttryck. *Varannan-grav-principen* medför ett öppnare socialt klimat där inga fysiska gränser existerar medan *Uppdelade begravningsplatser* omfattar slutna rum som kan uppfattas oinbjudande för utomstående. Det är svårt att ta hänsyn till speciella önskemål ställda från många olika trossamfund om de döda ska begravas enligt *Varannan-grav-principen*. Detta medför att vissa trossamfund måste göra kraftiga avsteg från sina traditioner. De påtvingade mötena kan dock resultera i en ökad förståelse för andra kulturer och religioner. Vissa trossamfund önskar avgränsning vilket kan erbjudas vid *Uppdelade begravningsplatser*. För att minimera denna avskärmning skulle alternativa gränser kunna användas och skapa starkare mentala rum och minska de fysiska barriärerna.

För att skapa en mångkulturell begravningsplats med syfte att verka integrerande för samhället anser jag att alternativet *Uppdelade begravningsplatser* har störst chanser att nå önskvärd effekt. För att utveckla *Uppdelade begravningsplatser* måste graden av integration öka genom en förbättring av de kulturella och sociala värdena. Detta medför att den tydliga fysiska indelningen av begravningsplatsen måste omarbetas och plats för möten mellan människor med skilda trosinriktningar skapas.

FÖRSLAG

Uppdelade begravningsplatser var det scenario som visade sig ha störst möjlighet att utvecklas på ett sådant sätt att integrationen i samhället skulle kunna öka genom påverkan från en mångkulturell begravningsplats. Detta är platser vi idag redan har men för att de ska fungera optimalt måste ett tydligare formspråk användas och rumsarkitekturen stärkas.

För att kunna gå vidare med ett förslag på utformning av en mångkulturell begravningsplats valde jag att sammanfatta de slutsatser jag kommit fram till under arbetets gång för att därefter hitta förutsättningar för fortsatt arbete.

INFALLSVINKLAR

Bakgrundsstudier

Platsbesök

Möjliga utvecklingsscenarier

SLUTSATSER

- Begravningsverksamheten i Sverige styrs av Begravningslagen (SFS 1990:1144). Kulturminneslagen (SFS 1988:950) skyddar kulturhistoriskt värdefulla objekt på bland annat begravningsplatser. Trots de lagskydd som begravningsverksamheten och begravningsplatserna har finns möjlighet att bland annat förändra platsernas utformning. Med allt fler människor tillhörande skilda religioner och kulturer är det viktigt att som planerare skapa förståelse för de krav som ställs från olika trossamfund på begravningsplatsens utformning.
- Begravningsplatsen tillhör stadens grönsstruktur och fungerar som ett offentligt rum.
- Förståelsen och respekten mellan olika befolkningsgrupper ökar då människor interagerar. Begravningsplatserna upplevs uppdelade och har ofta separata entréer till de olika delarna vilket minimerar chans till spontana möten. Infrastrukturella lösningar med ett funktionellt vägnät och utformade mötesplatser skulle medföra fler möten och möjlighet till ökad förståelse och respekt.
- Symboler påverkar besökarens upplevelse och en mer neutral framtoning är önskvärd.
- *Uppdelade begravningsplatser* har störst chans att fungera som en mångkulturell begravningsplats med syfte att verka integrerande för samhället.

FORTSATT ARBETE

Det finns befintliga råd och riktlinjer för hur en begravningsplats ska utformas men jag anser att för att begravningsplatsen ska fungera som ett integrerande rum måste ytterligare aspekter inriktade på kulturella och sociala värden vägas in. Gemensamma rum i form av rörelsestråk, mötesplatser och entréer måste planeras och utformas så att möten mellan människor möjliggörs. Alla trosinriktningars åsikter kan inte tas i beaktande i detta arbete. Det jag främst tänker på är önskemålen om avskildhet och separata entréer. Avskildhet kan gestaltas på flera sätt och måste inte vara exkluderande. Enskilda entréer kommer inte att finnas med i mina förslag till förbättringar på befintliga platser eftersom jag anser att entréer ska vara till för samtliga av begravningsplatsens besökare. Entréer kan placeras så att passage inte behöver ske över gravar eller invigd jord.

Styrkor

Begravningsplatsen utformas som ett gemensamt område med mindre rum anpassade till respektive trossamfund. Särskilda önskemål från enskilda trossamfund kan därför i viss mån tas i beaktande. Precis som tidigare nämnts får människor möjlighet att uttrycka sig själva genom att bland annat smycka gravstenen. Genom att lära känna andra kulturer och religioner skapas förståelse hos människor vilket ökar toleransen i samhället. Det svenska kulturarvet kan bevaras samtidigt som nya traditioner utvecklas då

nyutformade områden placeras i förhållande till befintlig kulturhistorisk miljö.

Svagheter

Ett antal av trossamfundens önskemål kommer inte att kunna uppfyllas trots att olika platser i området på många sätt kommer att kunna anpassas. En begravningsplats är inte en park och om känslan av det offentliga rummet blir för stark finns risken att begravningsplatsen tappar sin funktion som plats för sorg och eftertanke.

I nedanstående text redovisas förutom de riktlinjer som redan finns för utformning av begravningsplatser också de tilläggsprinciper som kan vara bra att ta i beaktande vid planering och utformning av mångkulturella begravningsplatser. Tilläggsprinciperna är utformade efter de förutsättningar för fortsatt arbete som jag inledde resultatdelen med att redovisa.

ATT TÄNKA PÅ VID UTFORMNING AV BEGRAVNINGSPLATSER

Grundläggande principer för utformning av begravningsplatser förklaras bland annat i *Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader* (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991) och av Berglund (1994) som i och för sig inriktar sig på minneslunden men vars åsikter kan tillämpas på hela begravningsanläggningen.

Berglund (1994) säger att sorgearbetet är en meditativ process som ställer höga krav på begravningsplatsens utformning. Platsen bör placeras så att den tydligt avgränsas från omgivande miljöer med hjälp av till exempel murar, staket eller vegetation. Entréerna bör därtill vara noggrant utvalda och tydligt gestaltade för att på ett värdigt sätt markera gränsen mellan vardagsmiljöer och platser för kontemplation och eftertanke (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991). Med naturliga inslag och gestaltade rumselement hoppas Berglund (1994) att miljöer som uttrycker glädje istället för sorg kan skapas. Vackert formade begravningsplatser med utsikt över landskap, vatten eller andra landmärken ger besökaren möjlighet att fokusera på livets stora frågor och bearbeta sorgen i rofylldhet (Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991).

Trots att begravningsplatsen och parken har liknande karaktärer måste utformningen av dem skiljas åt då områdena har olika funktioner och fyller olika behov hos besökaren (Berglund 1994). På begravningsplatsen önskar besökaren alltid finna någon form av andlighet menar Berglund (1994) vilket inte är en kvalitet som eftersöks i parkmiljön. Dock är båda anläggningarna gestaltade för besökaren även om begravningsplatsen ofta benämns som ett rum för de döda:

”I centrum för all verksamhet och aktivitet kring begravningsplatsen står de levande. Det är för de levande som man gestaltar och utformar kyrkogårdar och andra begravningsplatser.”

(Berglund 1994, s. 69)

TILLÄGGSPRINCIPER FÖR UTFORMNING AV MÅNGKULTURELLA BEGRAVNINGSPLATSER

Jag valde att arbeta med gemensamma rum i form av rörelsestråk, mötesplatser och entréer för att skapa plats för möten mellan människor med skilda trosinriktningar på den annars så fysiskt indelade *Uppdelade begravningsplatsen*. Även siktlinjer och symboler påverkar hur besökaren upplever begravningsplatsen och kan antingen stärka eller stjälpas de mångkulturella aspekterna.

Den mångkulturella begravningsplatsen ska förmedla en känsla av tillhörighet med likasinnade och området ska också erbjuda enskilda platser för respektive trossamfund. Skillnaden mot den *Uppdelade begravningsplatsen* är att den mångkulturella begravningsplatsen inte har samma tydliga fysiska indelning och därför inte känns lika avgränsad. Gemensamma rörelsestråk, mötesplatser och entréer

bildar huvudstrukturen på den mångkulturella begravningsplatsen där gravkvarter tillhörande olika trossamfund ligger integrerade.

Den mångkulturella begravningsplatsen ska upplevas öppen och avsaknaden av gränser ska få området att kännas välkomnande för alla oavsett trosinriktning. Trots det stora gemensamma öppna landskapet finns möjlighet att uttrycka sig själv och sina värderingar vilket ger området ett färgstarkt uttryck. Området ska inte bara bjuda in de som söker sig till begravningsplatsen i syfte att arbeta med sin sorg utan även de som söker en fridfull plats i stadsmiljö.

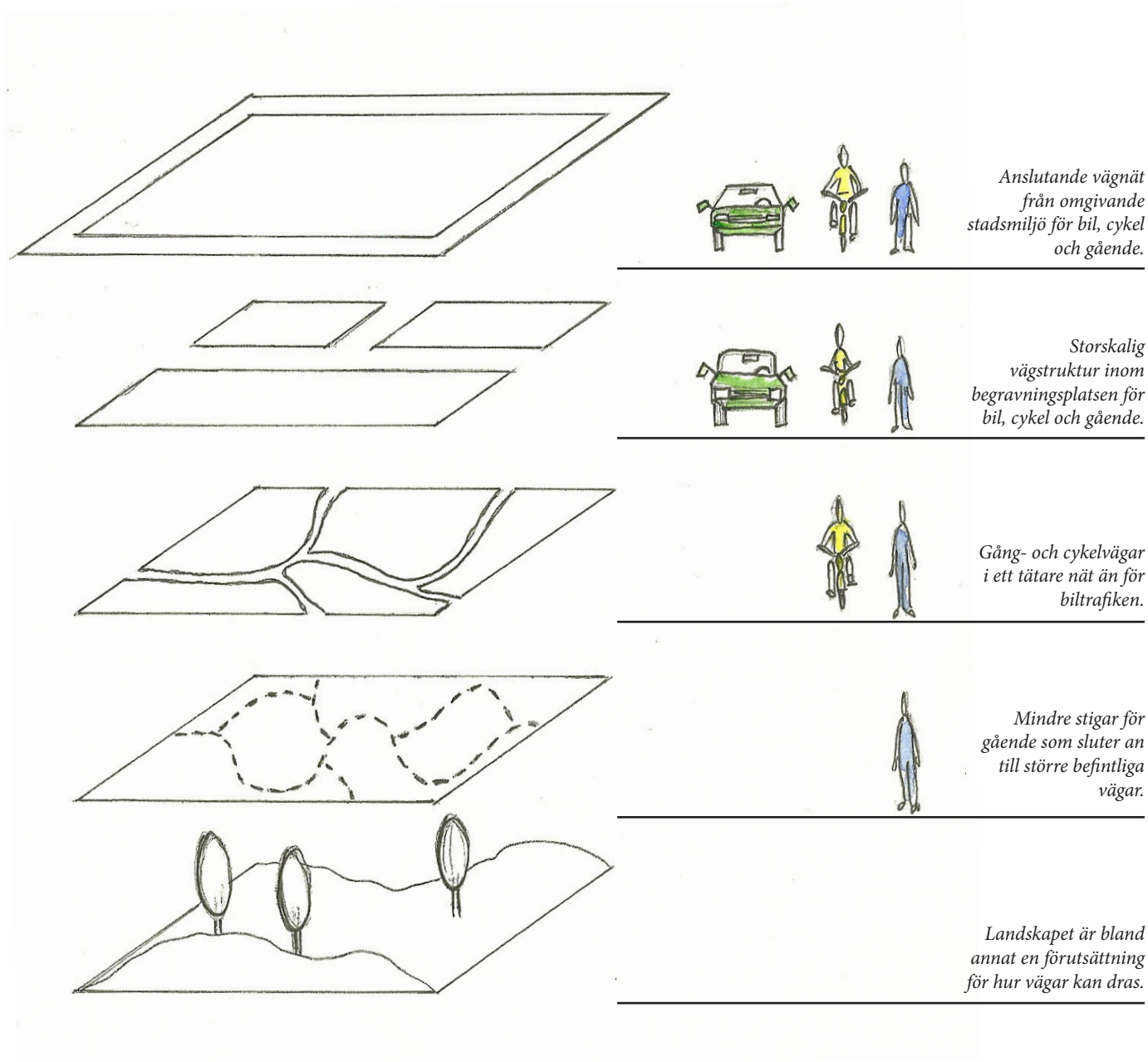
RÖRELSESTRÅK, MÖTESPLATSER OCH ENTRÉER

Upplevelsen av de gemensamma rummen präglar vår inställning till den mångkulturella begravningsplatsen och det är därför av stor betydelse att dessa platser utformas på attraktiva och funktionella sätt.

Rörelsestråk

Genom att skapa en vägstruktur i flera nivåer skapas en hierarki som underlättar besökarens förmåga att orientera sig och möjliggör också spontana möten. Fordonsbegränsningen skapar en trivsammare miljö för samtliga inom området och stärker karaktären av en grön oas i stadsmiljön. Hårdgjorda gång- och cykelvägar i ett relativt tätt nät underlättar transporter till och från gravar men gynnar också de som bara passerar igenom. De minsta stigarna är till för människor som snabbt vill komma fram till en viss plats eller för dem som är nyfiken och vill utforska nya områden men också för dem som vill undvika ett uppkommet möte.

Olika markmaterial förstärker känslan av en hierarkisk vägstruktur och förmedlar snabbt information om vem som har rätt att färdas på respektive väg. För större

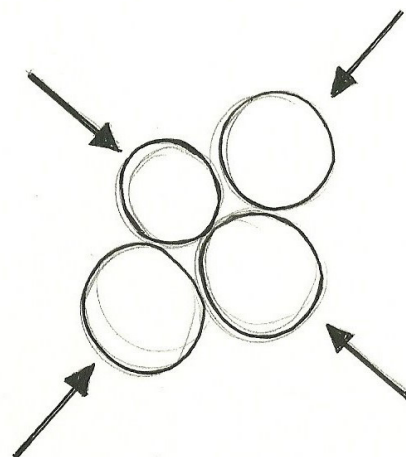

En hierarkisk vägstruktur med större vägar för fordon och flertalet mindre stråk för gång- och cykeltrafik möjliggör möten eftersom rörelser underlättas.

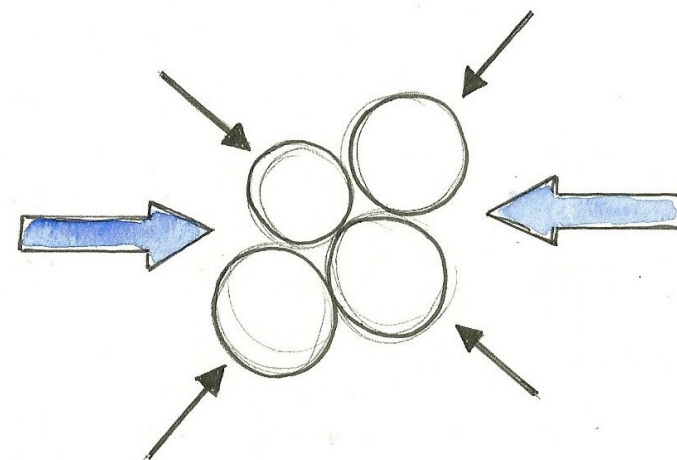
fordon kan asfalt vara lämpligt medan det för gång- och cykeltrafikanter kan räcka med plattor eller grus i lämplig bredd. De minsta stråken kan vara upptrampade stigar i naturlig miljö eller en smalare grusgång eller friliggande plattor.

Bredden på gång- och cykelvägar varierar men med tanke på att syftet med dessa stråk på en mångkulturell begravningsplats är att möjliggöra möten får avståndet inte vara för stort. Avståndet får dock heller inte vara för litet eftersom människor då kan känna sig obekväma vid möten. Trafikverket (2012) rekommenderar att en dubbelriktad friliggande gång- och cykelväg med måttliga flöden bör hålla en bredd på 2,5–3,0 m. Detta för att till exempel två cyklister utan problem ska kunna mötas på vägen. Gehl (2006) menar att avstånd under tre meter gynnar samtal och mänsklig kontakt vilket i sak är det som efterfrågas i detta avsnitt men kanske också upplevs för privat. Utöver faktisk bredd på gång- och cykelvägen måste hänsyn även tas till omgivande landskap. En väg i sluten miljö med mycket vegetation uppfattas till exempel smalare än vad den i verkligheten är medan en väg i öppet landskap med långa siktlinjer uppfattas bredare.

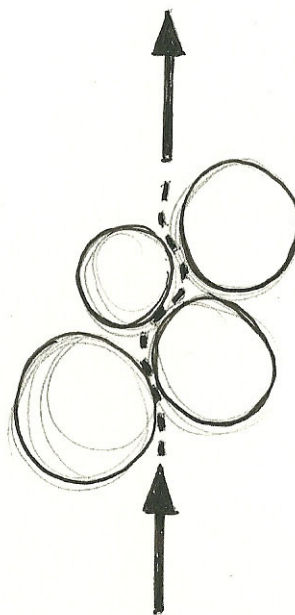
Begravningsplatsen har en intern vägstuktur som fyller sin funktion inom området men det är minst lika viktigt att anslutningarna till omgivande miljöer fungerar på ett tillfredsställande sätt. Beroende på var till exempel entréerna placeras kan människor uppmanas eller hindras tillträde. För att minimera risken att något trossamfund aldrig nyttjar de gemensamma rummen och därför heller aldrig ges möjlighet till ett aktivt interagerande bör enskilda entréer undvikas. Placering och utformning av olika områden inom begravningsplatsen måste ske med viss försiktighet eftersom judar och muslimer vill ha tydligt avgränsade områden och helst undviker kontakt med andra troskännare. Detta försvårar det öppna landskap jag försöker att eftersträva. Genom att placera olika

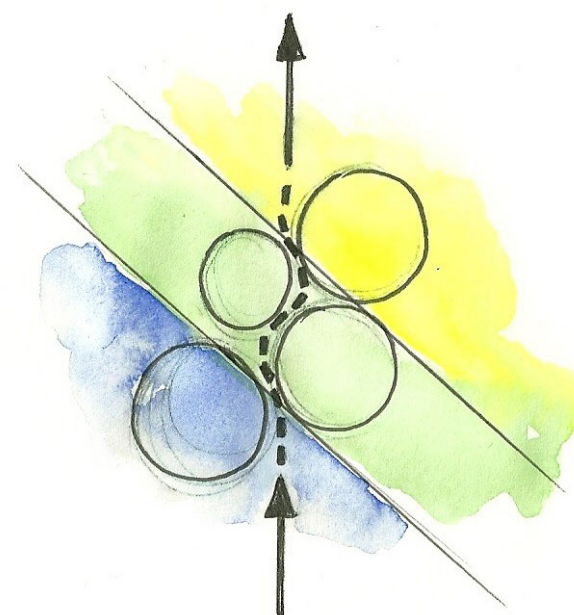
(1) Enskilda entréer bör undvikas eftersom ett interagerande inte uppmuntras.

(2) Gemensamma entréer men också gemensamma rörelsestråk och mötesplatser gynnar integration.

(3) För att inte ledas in i eller runt om privata områden bör de olika trosinriktningarnas gravkvarter (4) orienteras så att de står i kontakt med till exempel huvudstråk och mötesplatser.

områden i anslutning till till exempel genomfartsstråk möjliggörs möten vid ankomst och hemgång. Gemensamma mötesplatser och entréer underlättar också interagerandet.

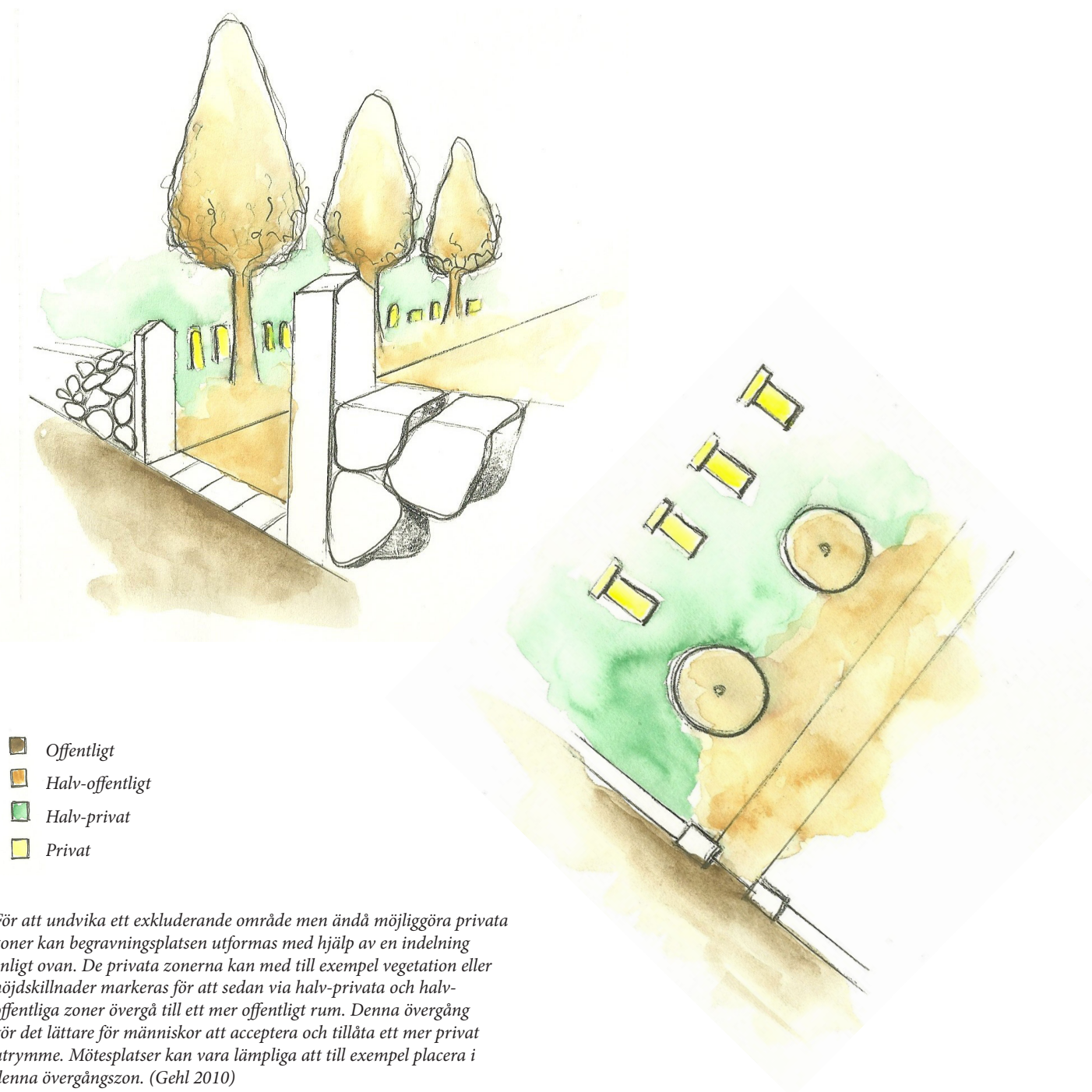
Mötesplatser

Platser vars syfte är att främja människors interagerande bör placeras i områden som alla besökare passerar eller stannar vid. Det kan vara praktiska platser som till exempel vägkorsningar, parkeringar eller områden för kompost och vatten men också rofyllda platser med möjlighet till vacker utsikt. På mötesplatsen bör privata sittplatser anordnas men även sittplatser med möjlighet till medmänsklig kontakt. Belysning måste finnas dels på grund av praktiska skäl men också eftersom ljus ger en känsla av trygghet under årets mörka timmar. Belysning överlag är en viktig del i ett fungerande offentligt rum liksom på en begravningsplats.

Entréer

Många av de svenska begravningsplatserna är av tradition inhägnade vilket medför att besökare är styrda till att gå in på speciella platser. Vid utformning av entréer är det viktigt att tänka på hur rörelsemönstret ser ut utanför och inne på begravningsplatsen. För att skapa möjlighet till möten måste stråk och mötesplatser vara placerade så att människor använder dem och inte nyttjar till exempel enskilda entréer.

En neutral entré som tydligt markeras med till exempel träd eller grindstolpar visar respekt för alla trossamfund utan att göra avkall på entréns betydelse. Är porten markerad med till exempel kors markerar detta den kristna tron och påverkar besökaren att tro att begravningsplatsen endast är för kristna trosutövare.

För att undvika ett exkluderande område men ändå möjliggöra privata zoner kan begravningsplatsen utformas med hjälp av en indelning enligt ovan. De privata zonerna kan med till exempel vegetation eller höjdskillnader markeras för att sedan via halv-privata och halv-offentliga zoner övergå till ett mer offentligt rum. Denna övergång gör det lättare för människor att acceptera och tillåta ett mer privat utrymme. Mötesplatser kan vara lämpliga att till exempel placera i denna övergångszon. (Gehl 2010)

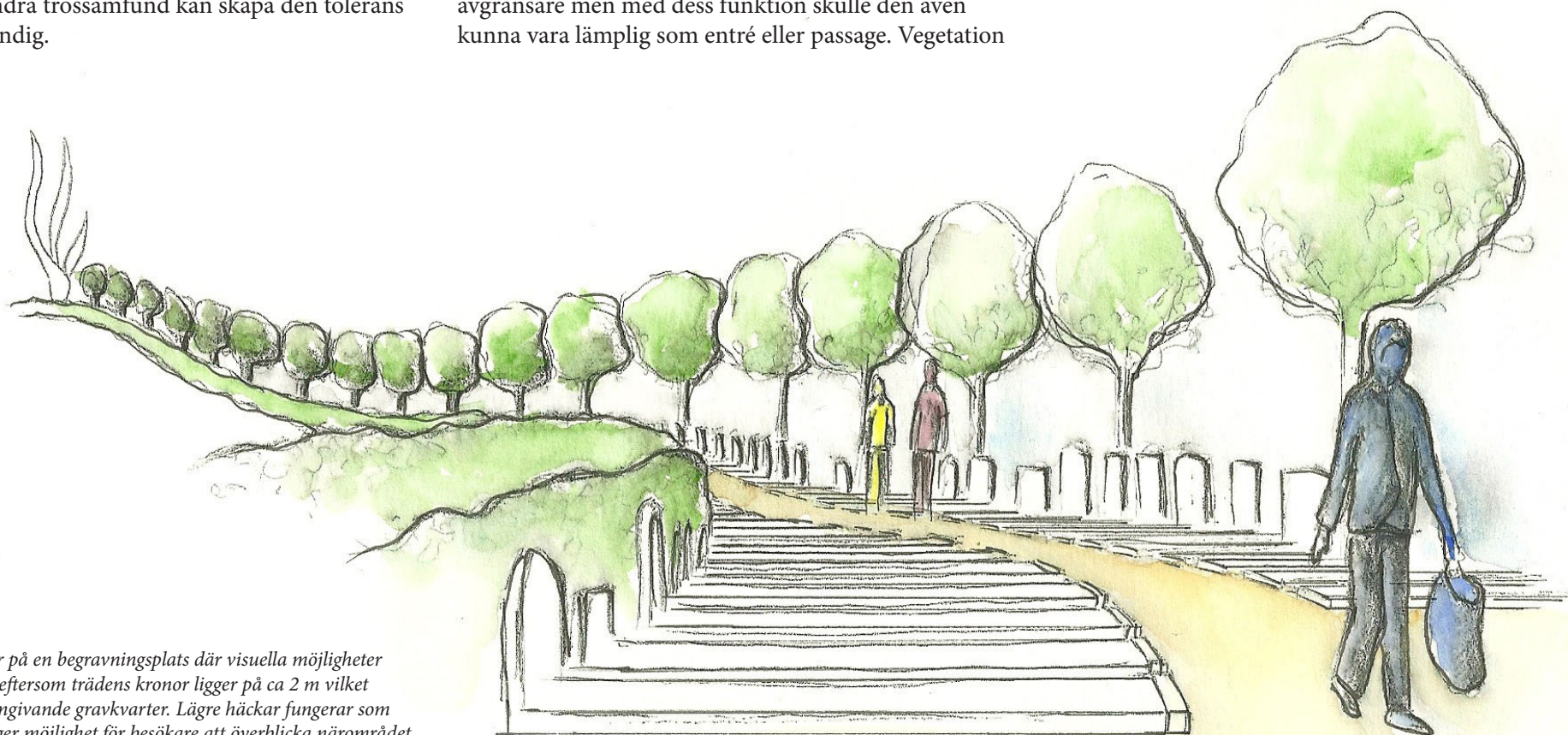
SIKTLINJER

Områden som är avskilda med till exempel höga häckar minskar känslan av en gemensam begravningsplats. Givetvis kan olika delar av begravningsplatsen ha olika karaktär men genom att tydligt avgränsa ett område signaleras att vissa besökare exkluderas från aktuell verksamhet. Avgränsningar är viktiga för att skapa en känsla av tillhörighet och trygghet men avgränsningarna behöver inte vara exkluderande eftersom de då inte verkar på ett integrerande sätt. Tydliga siktlinjer med möjlighet att studera begravningsplatsbesökare tillhörande andra trossamfund kan skapa den tolerans som är nödvändig.

Vegetation används ofta som avgränsare. Beroende på hur tät vegetationen är i sitt lövverk, hur hög till exempel häcken är men också hur glest plantorna står påverkar möjligheten till insyn. Hamlade eller beskurna träd ger siktlinjer under kronorna eftersom inga grenar hänger ned och stör. Låga häckar fungerar som rumsbildande element men tillåter insyn. Smala träd placerade med längre mellanrum kan ge goda förutsättningar till både privata rum och insyn. Uppspaljerade till exempel prydnadsaplar kan om våren ge en blommande vägg på bestämd höjd medan den på hösten fylls av färggranna äpplen. Även en pergola skulle fungera som avgränsare men med dess funktion skulle den även kunna vara lämplig som entré eller passage. Vegetation

påverkas av årstiderna och att ta i beaktande är att tillse insynsskyddet även vintertid.

Landskapets topografiska förutsättningar kan också hjälpa till att erbjuda olika trossamfund mer avgränsade platser där miljön ändå tillåter viss insyn. Områdets höjdläge kan till exempel skapa både insyn och utblickar beroende på områdets position i förhållande till omgivande marker.

Idéskiss som visar på en begravningsplats där visuella möjligheter till kontakt finns eftersom trädens kronor ligger på ca 2 m vilket medför sikt till omgivande gravkvarter. Lågre häckar fungerar som avgränsare men ger möjlighet för besökare att överblicka närområdet. Höjdskillnaden bidrar till ett varierande landskap som också gynnar det visuella interagerandet. Högst uppe på kullen finns ett neutralt konstverk som under dygnets mörka timmar kan belysas.

SYMBOLER

Symboler är viktiga för vår identitet och därför betydelsefulla för alla människor. Kors som ofta är synliga på våra begravningsplatser visar kopplingen till den kristna tron och kan därför medverka till att andra trosinriktningar inte känner sig hemma på begravningsplatsen. Kulturminneslagen (SFS 1988:950) skyddar mycket av det som vi idag kopplar till den svenska begravningsplatsen. Lagen påverkar därför planeringen av dessa mångkulturella rum och begränsar gestaltarnas möjligheter att formge neutrala platser.

Neutrala symboler som vatten och vegetation men också användning av olika ljuskällor och markmaterial är något planerare skulle kunna använda sig av vid utvidgning av befintliga begravningsplatser eller vid nyanläggning. Det är eftersträvänsvärt att skapa neutrala begravningsplatser då alla människor oavsett trostillhörighet ska känna sig välkomna. Trosbundna symboler och annan utsmyckning får förekomma i anslutning till gravvårdarna.

SLUTSATSER

Vilka planeringsprinciper kan vara tillämpbara för landskapsarkitekter som arbetar med mångkulturella begravningsplatser i syfte att öka graden av integration i samhället?

Genom att utveckla gemensamma rum i form av funktionella rörelsestråk, mötesplatser och entréer samt skapa siktlinjer och beakta symbolers betydelse kan begravningsplatsen upplevas mer mångkulturell och därför också öka graden av integration i samhället.

Utifrån de slutssatser som drogs i tidigare avsnitt utvecklades ett antal olika riktlinjer för utformning av mångkulturella begravningsplatser. Begravningsplatserna ska redan idag vara mångkulturella men som jag tidigare berättat fungerar inte detta tillfredsställande. En plats där människor med olika kulturell och religiös bakgrund aldrig behöver mötas eller ens se varandra, som använder separata entréer och är avskärmade från omgivningen gynnar inte en positiv samhällsutveckling. I detta avsnitt presenterades dels grundläggande principer vid utformning av begravningsplatser men också speciella riktlinjer för just mångkulturella begravningsplatser.

Det mest omfattande arbetet för att förbättra situationen på de mångkulturella begravningsplatserna är att arbeta med de gemensamma rummen för att ge människor möjlighet till att kravlöst se, möta och interagera med andra människor. De exempel

jag gett ska visa på ett tankesätt kring integration som planerare kan bära med sig i arbetet för att möjliggöra utveckling mot ett mer hållbart samhälle.

DISKUSSION

Som avslutning väljer jag att återknyta till inledningen där jag bland annat beskriver varför jag valde att arbeta med begravningsplatsen och dess funktion i samhället.

Begravningsplatsen är en viktig del av vår fysiska miljö oavsett trostillhörighet. Eftersom de kulturella och sociala aspekterna är viktiga och anses ha stor betydelse för hållbar social utveckling funderade jag i uppstarten på om och i sådana fall hur begravningsplatsen skulle kunna fungera som en mötesplats med syfte att främja integration. Syftet med mitt arbete var att undersöka hur framtida begravningsplatser skulle kunna se ut med tanke på att allt fler kulturer och religioner påverkar samhällsutvecklingen i Sverige. Målet var att mitt examensarbete skulle ge en skildring av dagens begravningskultur men också fungera som ett planeringsverktyg vid utformning av framtidens mångkulturella begravningsplatser. Arbetet skulle också verka som ett bidrag i debatten kring integration.

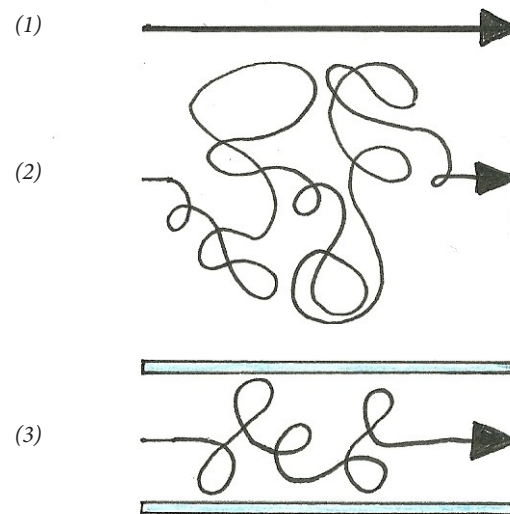
Nedan följer en reflektion över min arbetsprocess samt det resultat jag fått fram genom slutsatser kopplade till frågeställningarna och en diskussion om arbetet i stort.

MIN ARBETSPROCESS

Jag förstod inte då jag påbörjade mitt examensarbete hur omfattande arbetet skulle bli och hur mycket tid och kraft jag skulle bli tvungen att lägga ned för att färdigställa materialet. Jag förstod heller inte hur frustrerande det skulle vara att hela tiden behöva ta ett steg fram men två tillbaka då mitt projekt inte formade sig förrän i slutet av perioden. Att arbeta med ett stort projekt på egen hand är en lärorik process men också en svår balansgång. Frågor som *vilka avgränsningar har jag, hur mycket material ska jag inhämta, när har jag inhämtat tillräckligt mycket material för att komma till*

ett resultat, hur ska jag lägga upp mitt arbete och hur ska det presenteras har alltid funnits närvarande. Jag är stolt över att ha färdigställt arbetet men har också dragit några viktiga lärdomar under arbetets gång:

En tydlig och rak kommunikation är att föredra och då är det av stor vikt att alla inblandade använder ord som alla förstår. Jag märkte direkt att orden *integration* och *mångkulturalitet* hade olika betydelser hos olika människor vilket väckte frågor hos mig kring vad jag egentligen menade. Inte bara ordets betydelse kan skiljas sig åt utan också huruvida vi uppfattar ordet positivt eller negativt. *Integration* är ett värdeladdat ord och inte alla människor upplever det på samma sätt som jag gör vilket gör det ännu viktigare att verkligen förklara i vilket syfte det används.

- (1) En rak väg är allt för enkel och har låg utvecklingspotential. Lite svårigheter längs vägen främjar ett hållbart resultat.
- (2) En allt för krokig väg kan istället leda till att ett resultat aldrig nås och det var där jag höll på att fastna under detta arbete.
- (3) Det mest hållbara alternativet är att följa en väg med tydliga ramar där utsvävningar accepteras utan att riskera resultatet.

Avgränsningen av mitt arbete kopplat till forskningsfrågorna har varit otydlig vilket lett till att mycket tid och kraft lagts på onödiga saker. Jag har i perioder haft svårt att fokusera på den egentliga uppgiften eftersom jag inte sett uppgiften tillräckligt tydligt vilket medfört att det många gånger känts som jag famlat i ett mörker. Jag vet sedan tidigare att jag fungerar bäst då uppgifter är väldefinierade och arbetet kan struktureras och organiseras vilket gör det ännu mer frustrerande att jag hamnade i denna situation. För att avhjälpa detta i framtiden är det viktigt för mig att avsätta tillräckligt mycket tid i början av ett projekt för att klargöra uppgiften tillräckligt tydligt. Jag tjänar tid i slutet genom att avsätta tid i början.

Gällande mina metoder blev litteraturstudien allt för omfattande dels för att mina frågeställningar var otydliga men också för att jag inte hade någon tidigare kunskap inom ämnesområdet. Det är svårt att formulera forskningsfrågor inom ett okänt ämnesområde och det tar tid att sätta sig in det. När jag väl hade läst in tillräckligt mycket material kunde jag avgränsa mig och formulera vettiga frågeställningar.

Urvalet av begravningsplatser har påverkat resultatet eftersom varje plats har specifika förutsättningar. Jag tror dock med den spridning jag valde att jag fått med flera intressanta aspekter och jag förutsätter att resultatet visar på en genomsnittlig svensk begravningsplats i stadsmiljö. Det hade varit intressant att jämföra mitt resultat med det resultat som hade framkommit om jag istället hade valt att arbeta mot enbart en kommun. Jag hade då fått ett bättre helhetsgrepp över planeringsprocessen och också kanske kommit längre vad gäller tillämpning men jag hade förlorat den bredd jag känner att jag idag har i frågan.

Jag presenterar i detta arbete mina åsikter kring utformning av mångkulturella begravningsplatser där jag försökt tagit olika trossamfunds önskemål

i beaktande men en diskussion kring frågan med företrädare från olika trossamfund hade varit givande för resultatet.

MITT RESULTAT

Jag har genom examensarbetet tillägnat mig kunskap om och fått erfarenhet av svensk begravningskultur och svenska begravningsplatser. Jag har fått en förståelse för hur utvecklingen sett ut och kan därför också bekräfta att förändring skett dels på grund av närvaro av fler religioner och kulturer men också på grund av förändringar i stadsplaneringen. Begravningsplatserna är idag mångkulturella eftersom alla medborgare bereds möjlighet till begravning men de fungerar inte på ett integrerande sätt då integration betyder att människor måste interagera. Genom att möjliggöra plats för möten skapas bättre förutsättningar för att begravningsplatsen ska fungera som ett integrerande mångkulturellt rum i stadsmiljö vilket jag anser är eftersträfvansvärt med tanke på de problem som idag är kopplade till det segregerade samhället.

Vilken funktion har dagens begravningsplatser?

Begravningsplatserna fungerar idag som vilorum för döda men också som en plats för sorg och eftertanke. Utöver funktionen som andlig plats verkar begravningsplatsen som ett offentligt rum och som en del av grönsstrukturen i stadsmiljön.

I vilken utsträckning fungerade de integrerande aspekterna på dessa platser?

Jag uppfattade generellt inte begravningsplatserna som integrerade då framför allt de muslimska och judiska gravkvarteren ligger avskilda. Flera områden hade separata entréer vilket minimerade chans till spontana möten. Även om det är viktigt för människor att utveckla

känslan av att tillhöra en grupp likasinnade upplever jag det begränsande ur ett integrerande perspektiv.

Vilka planeringsprinciper kan vara tillämpbara för landskapsarkitekter som arbetar med mångkulturella begravningsplatser i syfte att öka graden av integration i samhället?

Genom att utveckla gemensamma rum i form av funktionella rörelsestråk, mötesplatser och entréer samt genom att skapa siktlinjer mellan olika delar av begravningsplatsen kan möten möjliggöras. Fysiska möten likväl som visuella är viktiga för att öka människans förståelse och acceptans för olikheter vilket också medför att graden av integration i samhället ökar. Symbolers betydelse bör beaktas och användning av värdeladdade symboler i gemensamma rum bör undvikas på en mångkulturell begravningsplats.

En viktig fråga som kvarstår är dock hur tillämpbart detta är på dagens begravningsplatser. Nyanläggningar har väldigt få begränsningar vad gäller utformning så de flesta principer som föreslås skulle med säkerhet kunna genomföras. Svårare är det med äldre begravningsplatser där befintliga strukturer och element är svåra att förändra då många delar anses skyddsvärda. Att göra ingrepp i områden som är av stort kulturhistoriskt intresse känns komplicerat men borde vara möjligt då till exempel lösningar för tillgänglighet och framkomlighet tillämpas. Jag drar slutsatsen att om frågan kring begravningsplatsens förmåga att verka integrerande för samhället anses tillräckligt viktig kan också förändringar av platsen göras. Givetvis måste dessa förändringar genomföras med största försiktighet.

Respekt för andra trossamfund och deras olika önskemål måste också visas och det är därför viktigt att representanter från dessa organisationer finns med i diskussioner kring begravningsplatsens framtid. Jag framhåller fortfarande att alla önskningar inte går att

ta i beaktande om samhällets vilja är att ha fungerande mångkulturella begravningsplatser.

I fortsatt arbete hade det varit intressant att tillämpa föreslagna principer för utformning på en befintlig begravningsplats för utvärdering. I samband med detta skulle även diskussioner med olika religionsföreträdare vara nyttiga för att ytterligare utveckla idéerna mot hållbara lösningar.

SLUTLIGEN

Vidare funderingar under arbetet har bland annat varit om integrationsproblematik generellt hanteras i övergripande fysisk planering eller om det från min sida endast varit ett önsketänkande. Kanske har jag fokuserat på en alldeles för liten del av ett betydligt större problemområde? Eller tvärt om. Kanske har jag gjort en höna av en fjäder? Omfattningen av examensarbetet har dock inte gett mig möjlighet att titta närmare på frågor som specifikt berör den övergripande integrationsprocessen men jag hoppas att de behandlas med största tillförsikt eftersom jag anser att alla samhällets funktioner bör utvecklas parallellt och i förhållande till varandra. En levande stad med många kulturer och religioner bör få möjlighet att visa upp sin färgstarka sida för att utveckla positiva effekter.

Stadens begravningsplatser fyller idag fler funktioner än tidigare med tanke på samhällets utveckling vilket medför att dessa områden också måste tas om hand på ett något annorlunda sätt i planeringen. Trots att många inom ämnesområdet följer utvecklingen av svenska begravningsstraditioner anser jag att begravningsplatsen många gånger inte tas i beaktande vid planering av stadens offentliga miljö. Även om mycket arbete redan genomförts vad gäller mångkulturaliteten på begravningsplatserna bedömer jag att arbete kvarstår gällande de integrerande aspekterna.

Jag tänker mig att mitt examensarbete kan inspirera planerare att öppna upp till diskussion kring utformning av begravningsplatsen inte bara som ett rum för sorg utan också som mötesplats. Jag tror att generella landsövergripande riktlinjer behövs för utformning av den här typen av platser och mitt arbete är en början till detta. Om styrningar kring utformning finns existerar också planeringsförutsättningar för ett hållbart samhälle.

REFERENSER

Backström, Anna & Wisselgren, Maria (2002). *En salig blandning: multireligiös begravningsplats på Norra Järva*. Examensarbete. Ultuna: Sveriges Lantbruksuniversitet.

Begravningssidan (2010a). *Begravningslagen i korthet*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.begravningssidan.se/allmant/begravningslagen-i-korthet.html> [2012-11-29]

Begravningssidan (2010b). *Hur fungerar en muslimsk begravning?* [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.begravningssidan.se/allmant/hur-fungerar-en-muslimsk-begravning.html> [2012-11-29]

Berg, Per & Ignatieva, Maria (2011). *The Cityland Manual*.

Berglund, Inger (1994). *Kyrkogårdens meditativa rum: besöket, upplevelsen, gestaltningen*. Stockholm: Verbum

Boverket (2007a). *Vad är integration och vad är segregation?* [Elektronisk]. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2007/vad_ar_integration_och_vad_ar_segregation.pdf [2012-02-22]

Boverket (2007b). *Hur kan man främja integration genom övergripande fysisk planering och stadsutveckling?* [Elektronisk]. Dokumentation av Boverkets seminarium i Flemingsberg 4 december 2006. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Global/Boende/Dokument/Hur%20kan%20man%20fr%C3%A4mja%20integration%20genom%20C3%B6vergripande%20fysisk%20planering%20och%20stadsutveckling.pdf> [2012-02-22]

Boverket (2007c). *Bostadsnära natur: inspiration och vägledning*. [Elektronisk]. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2007/Bostadsnara_natur.pdf [2013-05-11]

Boverket (2013). *Vad är integration?* [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Boende/Sa-bor-vi-i-Sverige/Integration/> [2013-05-04]

Boverket, Riksantikvarieämbetet & Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation (1991). *Kyrkogårdens form och miljö: planering och vård av begravningsplatser och deras*

byggnader. 1. uppl. Stockholm: Allmänna förl.

Broms Wessel, Ola, Tunström, Moa & Bradley, Karin (red.) (2005). *Bor vi i samma stad? Om stadsutveckling, mångfald och rättvisa*. Stockholm: Pocky.

Centrala gravvårdskommittén (2007). *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*. [Elektronisk]. Västerås: Edita Västra Aros. Tillgänglig: <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=731282> [2013-05-11]

Ebbeson, Ulf & Linebäck, Britta (red.) (1997). *Mångfald och ursprung: rapport från ett multietniskt Sverige*. Norrköping: Statens invandrarverk (SIV).

Eksjö kommun (2012). *Eksjö kommun*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.eksjo.se/kommunen> [2012-11-06]

Enrio (2013). *Kartor*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://kartor.eniro.se/> [2013-01-11]

Erman, Bengt (2001). *Begravningsrätten i praktiken: handbok med kommentarer*. Rev. utg. Stockholm: Verbum.

Fonus (2011). *Respekt och hänsyn*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.fonus.se/fileadmin/fonus.se/downloads/respekt_och_hansyn/respekt_o_hansyn_2011.pdf [2013-05-05]

Fonus (2012). *Mer om begravning*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.fonus.se/vetamera/begravning/> [2012-11-29]

Gehl, Jan (2006). *Life between buildings: using public space*. 6. ed. Köpenhamn: The Danish Architectural Press.

Hennius, Maria (2006). *S:t Sigfrids granne - en begravningsplats för alla*. [Elektronisk]. Examensarbete. Uppsala: Sveriges Lantbruksuniversitet. Tillgänglig: http://ex-epsilon.slu.se:8080/archive/00000920/01/exjobb_klart.pdf [2013-05-05]

Hjalmarsson, Hanna (2011). *Begravningsplatsen som offentligt rum: igår, idag och i framtiden*. [Elektronisk]. Grundnivå G2E. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet. Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/2839/1/hjalmarsson_h_110617.pdf [2012-02-22]

Hulth, Hanna (2010). *Återuppbyggnadsprocessen i det krigsdrabbade Bosnien Hercegovina ur ett landskapsarkitektsperspektiv*. Kandidatarbete. Ultuna: Sveriges lantbruksuniversitet.

Johansson, Pernilla (2007). *Att mötas - ett examensarbete om planering och integration*. [Elektronisk]. Examensarbete. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet. Tillgänglig: http://ex-epsilon.slu.se:8080/archive/00002269/01/att_motas.pdf [2012-02-22]

Klintborg Ahlklo, Åsa (2001). *Mellan trädkrans och minneslund: svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Alnarp: Movium (Stad & Land, 2001:167).

Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lindberg, Stefan (2010). *Meningsfulla möten? Om integration i utemiljö*. [Elektronisk]. Grundnivå G2E. Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet. Tillgänglig: http://stud.epsilon.slu.se/1423/1/lindberg_s_100619.pdf [2012-02-22]

Länsstyrelsen Hallands län (2008). *Trädvård på kyrkogårdar*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.lansstyrelsen.se/halland/SiteCollectionDocuments/Sv/publikationer/Rapporter/2008/Meddelande2008_4.pdf [2013-05-11]

Malmö Stad (2012). *Malmö i korta drag*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.malmo.se/download/18.1558e15e13973eeaa0e800011303/Malm%C3%B6%2Bi%2Bkorta%2Bdrag%2B2012.pdf> [2012-11-06]

Movium (2013a). *SLU:s tankesmedja för hållbar stadsutveckling*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.movium-slu.se/om-movium> [2013-01-12]

Movium (2013b). *Jönköping Årets Kyrkogårdsförvaltning 2011*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.movium-slu.se/5310> [2013-01-12]

Nationalencyklopedin (2012a). *Uppslagsord: Mångkulturell*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ne.se/sok?q=m%C3%A5ngkulturell> [2012-11-23]

Nationalencyklopedin (2012b). *Uppslagsord: Trossamfund*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.ne.se/trossamfund> [2012-11-23]

Olsson, Sören (1998). *Det offentliga stadslivets förändringar*. Göteborg: Centrum för

byggnadskultur i västra Sverige.

Regionförbundet Jönköpings län (2012). *Länet i siffror*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.regionjonkoping.se/web/lanet_i_siffror.aspx [2012-11-06]

SO-rummet (2012). *Upplysningen*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.so-rummet.se/kategorier/historia/nya-tiden/upplysningen#> [2012-11-29]

Stähle, Alexander (2008). *Den hållbara staden är både tät och grön*. [Elektronisk] SvD Kultur, 28 december. Tillgänglig: http://www.svd.se/kultur/understrecket/den-hallbara-staden-ar-bade-tat-och-gron_2231003.svd [2013-05-10]

Svenska kyrkan (2012a). *S:t Pauli kyrkogårdar*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=659137> [2012-11-06]

Svenska kyrkan (2012b). *Östra kyrkogården*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=659700> [2012-11-06]

Svenska kyrkan (2012c). *Begravningsverksamheten i Eksjö församling*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=713112> [2012-11-06]

Svenska kyrkan (2012d). *Blir man automatiskt medlem i svenska kyrkan när man föds?* [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=675598> [2012-11-29]

Svenska kyrkan Jönköping (2012a). *Östra kyrkogården*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.svenskakyrkanjonkoping.se/> [2012-11-06]

Svenska kyrkan Jönköping (2012b). *Skogskyrkogården*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://www.svenskakyrkanjonkoping.se/> [2012-11-06]

Sörensen, Ann-Britt (2004). *Ungdomars bild av framtidens kyrkogård*. [Elektronisk]. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet. (Gröna Fakta, 2004:7). Tillgänglig: <http://www.movium.slu.se/medlem/dokument/GronaFakta/Fakta2004-7.pdf> [2012-02-22]

Trafikverket (2012). *Råd för vägars och gators utformning*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://publikationswebbutik.vv.se/upload/6893/2012_180_rad_for_vagars_och_gators_utformning.pdf [2013-05-09]

UN-HABITAT (2003). *The habitat agenda*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://ww2.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.asp [2013-05-25]

Vetenskapsradion Historia (2008). *Dödens ceremonier*. [Poddradio] Sveriges radio P1 30 oktober. <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/86962?programid=407>

Wall, Bruno (2000). *Gravskick i förändring: tradition och visioner*. Stockholm: Svenska kyrkans församlingsförbund.

12manage (2013). *SWOT-analys*. [Elektronisk]. Tillgänglig: http://www.12manage.com/methods_swot_analysis_sv.html [2013-02-02]

